

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Heidi Brandt Wendelborg

"Kom over og hjelp os!"

Bilder av afrikanerne i norske misjonsblader,
1850-1950

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning

Veileder: Jon Olav Hove

Trondheim, mai 2018

Heidi Brandt Wendelborg

"Kom over og hjelp os!"

Bilder av afrikanerne i norske misjonsblader,
1850-1950

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning
Veileder: Jon Olav Hove
Trondheim, mai 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder Jon Olav Hove, foruten deg ville denne oppgaven ikke vært mulig. Jeg vil også takke deg for gode veiledningstimer og tilbakemeldinger som har gitt oppgaven en struktur. Ikke minst vil for den uendelige tålmodigheten og gode humøret du har utvist i møte med mine mangelfulle og sene innleveringer. Tusen takk! Jeg vil også takke de ansatte på Nasjonalbiblioteket og Gunnerusbiblioteket for å ha bistått meg med kildematerialet mitt. Videre vil jeg gjerne takke min samboer Andreas Vikestrand for både moralsk støtte og gode råd underveis. Uten deg ville skrivingen av denne oppgaven aldri rukket å bli ferdig i tide. Takk til mine foreldre for oppmuntrende ord og tillit til mine ferdigheter. Sist men ikke minst vil jeg takke mine gode venner som har støttet meg ikke bare gjennom den hektiske tiden med masterskriving, men også gjennom fem år med studie. Takk til dere alle!

Innhold

1: Innledning	1
Didaktisk begrunnelse	2
Historiografi	3
Avgrensning av problemstilling	7
Teori og metode	9
Misjonsblader som kilde	13
Struktur	16
2: 1850: Begynnelsen på den norske misjonen i Afrika.....	17
Norsk Misjonstidende	18
Tekstene	19
Konklusjon	26
3: 1890: Misjonsbladene under «the scramble for Africa»	29
Misjonsbladene.....	30
Forsidebilder.....	32
Tekstene	33
Konklusjon	39
4: 1920: Misjonsbladene i mellomkrigsårene	41
Misjonsbladene.....	42
Forsidebilder.....	43
Tekstene	44
Konklusjon	49
5: 1950: Misjonsbladene mellom avkolonisering og apartheid	51
Misjonsbladene.....	53
Forsidebilder.....	54
Tekstene	55
Konklusjon	62
6: Konklusjon	63
Litteratur	69

Liste over forkortelser

NMS: Det Norske Misjonsselskap. Stiftet i 1842

NMT: *Norsk Misjonstidende*, Misjonsblad først utgitt av Andreas Hauge i 1845 og fast organ for NMS fra 1850.

MKF: *Missionslæsning for Kvindeforeninger*, Følgeblad til *NMT* fra 1884-1925.

NMB: *Norske Missionsselskaps Barneblad* utgitt i 1896 som følgeblad til *NMT*. Bladet endret navn til *Kom og Se* i 1946.

KS: *Kom og Se*, Det Norske Misjonsselskaps barneblad. Tidligere *NMB*.

1: Innledning

«Jeg husker fra mine guttedager i heimbygda på Sørlandet. Det fantes misjonsblad i flere heimer. På alle møter for kvinneforeninger ble det lest høgt fra misjonsblad. Det samme var tilfellet på de såkalte faste «misjonsmøter» som vennene holdt for de forskjellige misjoner. (...) En ble faktisk kjent med de personer misjonærene fortalte om fra misjonsmarkene. De ble tatt med i forbønn fra dag til dag».¹ - Bent Røiseland

«Minner om misjonsbladene har jeg fra tidlige barndomsår, og jeg har faktisk interessert meg for dem en dog før jeg hadde lært å lese. På dette tidlige alderstrinn var det især én ting som fascinerte meg, nemlig bildene av svarte gasser- og zuluprester med hvit, norsk prestekrage!»² - Carl Fredrik Wisløff

Når venstrepolitikeren Røysland forteller om sin oppvekst på Sørlandet på starten av 1900-tallet, beskriver han en oppvekst hvor misjonsblader spilte en sentral rolle i formidlingen av kunnskap om mennesker fra andre deler av verden som misjonærene møtte på misjonsmarkene. En liknende opplevelse hadde teologen Wisløff, som i samme periode i Sarpsborg begynte å skape seg et bilde av Afrika og afrikanere allerede før han kunne lese. Dette er hverken enestående tilfeller eller bare gjeldende for tidlig på 1900-tallet. Mennesker over hele landet har hatt liknende opplevelser helt opp imot vår tid. Gjennom misjonsblader kom bilder og beskrivelser av verden hjem til Norge, og for mange kom menneskene i Afrika dem mye nærmere enn de som bodde i hovedstaden eller nabokommunen.³

Da Det Norske Misjonsselskap (NMS) ble opprettet i Stavanger i 1842 ble det starten på en omfattende norsk misjonsvirksomhet til andre deler av verden. Det var Afrika som ble Norges første misjonsmark. Der etablerte de stasjoner med skoler og kirker med formål å kristne befolkningen. Misjonærene hadde i stor grad funksjon som etnografer og geografer i områdene de misjonerte. De samlet inn og formidlet informasjon om andre folkeslag om landområdene de befant seg i.⁴ Misjonærene skrev hjem om sine møter med afrikanere på misjonsmarken. Disse beretningene ble publisert i misjonsselskapets misjonsblad. Misjonen i Afrika fikk dermed også en virkning i hjemlandet. Misjonen var på slutten av 1800-tallet til starten av 1900-tallet den største folkebevegelsen i Norge, og misjonsbladene var noe av den mest populære lesningen i landet.⁵ Gjennom misjonærenes etnografiske formidling fikk folk i Norge kjennskap til Afrika, og disse beretningene dannet grunnlaget for befolkningens forestillinger om Afrika og afrikanere i samtiden. Norske misjonsblader har dermed vært avgjørende i formingen av

¹ Kvalbein og Sandvei 1977: 33

² Kvalbein og Sandvei 1977: 35

³ Gullestad 2007: 17

⁴ Lien & Nielssen 2016: 95

⁵ Nielssen & Skeie 2008: 15

bildet folk i Norge hadde av folkeslag utenfor Europa.⁶ Hvilket bilde misjonsbladet formidlet var derfor viktig for den norske forståelsen av «de andre».

Med en slik masseformidling om Afrika til Norge fra midten av 1800-tallet til siste halvdel av 1900-tallet, er det relevant å stille spørsmål ved hva som ble formidlet og hvordan menneskene i Afrika ble framstilt for det norske folk. Med andre ord, hvilket bilde de norske misjonsbladene bidro til å danne av Afrika og afrikanere hos det norske folk. Denne oppgaven vil med andre ord utforske og analysere hvilket bilde norske misjonsblader formidlet av Afrika og afrikanere. Jeg vil spesielt fokusere på hvordan afrikanere ble fremstilt i relasjon til nordmenn og europeere. Jeg vil derfor ta utgangspunkt i tre underspørsmål. For det første, i hvilken grad ble afrikanere og europeere fremstilt som like eller ulike? For det andre, i hvilken grad kan vi si at fremstillingen av afrikanere var rasistisk? Og det tredje og siste spørsmålet er i hvilken grad fremstillingen av afrikanere endret seg over tid.

Didaktisk begrunnelse

Dette er en problemstilling med didaktisk relevans. I beskrivelsen av formålet til historiefaget står det at faget «skal bidra til å øke forståelsen for at alle samfunn representerer verdier og holdninger som er resultater av historiske prosesser».⁷ Hvordan man har sett på forholdet mellom nordmenn og afrikanere har forandret seg voldsomt siden 1850-tallet, og denne endringen er knyttet til historiske prosesser som imperialisme, avkolonisering og borgerrettighetsbevegelser. Denne oppgaven kan illustrere hvordan holdninger til afrikanere i Norge har endret seg over tid, og at slike utviklinger sjelden er entydige; ulike og kontrasterende forståelser eksisterer ofte samtidig. For videregående opplæring skal elevene kunne «forklare drivkrefter bak den europeiske oversjøiske ekspansjonen og diskutere kulturmøter, sett fra ulike perspektiver».⁸ Denne undersøkelsens relevans er åpenbar i denne sammenheng, da misjonsbladenes formidling av misjonæraktiviteten i Afrika både kan knyttes til europeisk imperialisme og kulturmøter. Ettersom misjonærene ofte hadde andre holdninger til afrikanerne og kolonisituasjonen enn kolonistene selv, gir oppgaven også innsikt i ulike perspektiver på europeernes møte med afrikansk kultur og levesett.

⁶ Lien & Nielssen 2016: 95

⁷ Utdanningsdirektoratet 2009

⁸ Utdanningsdirektoratet 2009

Historiografi

Norsk misjonsforskning vokste fram i etterkrigstiden med opprettelsen av egen forskningsinstitusjon og eget tidsskrift.⁹ Siden starten av 1950-tallet kan man derfor se en tydelig utvikling i perspektiv og forskningsfokus. Jarle Simensen deler misjonsforskningen inn i tre perspektiver han mener har vært styrende for forskning rundt misjon i Norge.¹⁰ Han kaller dem det teologiske, det historisk-sosiologiske og til sist det kvinnehistoriske og diskursanalytiske paradigmet. I det teologiske perspektivet sto framveksten av misjonsorganisasjoner og en misjonsbevegelse i sentrum av forskningen. Det ble skrevet store oversiktsverk innen feltet som *Det norske misjonsselskaps historie* publiserte i fem bind mellom 1943 og 1949. De norske misjonærene og spredningen av kristendommen sto i sentrum i det aller meste av forskningslitteratur om misjonærenes virksomhet i Afrika. Det var i denne perioden lite fokus på Afrika og afrikanerne som møtte misjonærene på misjonsmarken. Denne fasen skulle vedvare fram til den omfattende avkolonialiseringen på 60-70-tallet da det historisk-sosiologiske perspektivet ble mer dominerende. I etterkant av avkoloniseringen ser man en endring i misjonsforskningen der afrikanere i større grad framsto som handlende aktører og fokuset endret seg fra de norske misjonærene til møtet mellom misjonærene og afrikanerne.¹¹ Dette var en del av en større trend innen historieskriving i Europa hvor kolonihistorien skiftet fra å dreie seg om kolonimaktene, til de koloniserte landenes historie, enten i et før-kolonisert perspektiv eller i et antikolonialistisk perspektiv.¹² Det antikoloniale fokuset fikk også implikasjoner for den norske misjonsforskningen der begrepet «misjonsimperialisme» ble tatt i bruk og imperialismekritikk og motstand ble et populært tema.¹³ Dette perspektivet i misjonsforskningen har imidlertid møtt mye kritikk for å være for ensidig i sitt fokus på konflikt mellom misjonærene og lokalbefolkningen i stedet for å gi et mer nyansert bilde av interaksjonen mellom afrikanere og misjonærer som følge av misjonsvirksomheten.

Det tredje perspektivet, som Simensen kaller det kvinnehistoriske¹⁴ og diskursanalytiske paradigmet, vokste fram fra 1990-tallet og var inspirert av både den språklige vending og

⁹ Simensen 2007: 228

¹⁰ Simensen 2007

¹¹ Simensen 2007: 233

¹² Cooper 2005: 34

¹³ Simensen 2007: 234

¹⁴ Flere forfattere har sett på misjonen i et kjønnsperspektiv. Blant dem er Kristin Fjelle Tjelle som i sin hovedoppgave «Kvinder hjælper kvinder» så på kvinnes bidrag til misjonen gjennom misjonskvinneforeningsbevegelsen. Marie Okkenhaug er redaktør for boken *Gender, Race and Religion* fra 2003 som blant annet ser på den nordiske misjonsvirksomheten i et kjønnsperspektiv. Hanna Mellemsæther har sett på forskjellen på hvordan kvinnelige og mannlige misjonærer skrev om Afrika i *Encounter Imagees* fra 2001. Lisbeth Mikaelssons avhandling, *Kallets ekko*, ser blant annet på selvbiografisk misjonslitteratur i et kjønnsperspektiv.

kjønnsforskning.¹⁵ Diskursanalyse har blitt spesielt viktig for å se på sammenhengen mellom språket og hvordan man oppfatter verden og hvilke underliggende maktforhold som kommer til uttrykk og videreformidles. Det kulturelle møtet mellom de norske misjonærene og afrikanerne har derfor fått økt oppmerksomhet innen misjonsforskning de siste årene. Det har blitt gjennomført flere forskningsprosjekt som tar for seg hvordan misjonærene har sett og oppfattet verden rundt seg samt hvordan deres syn ble spredt og påvirket andre.¹⁶ Et slikt forskningsprosjekt er *Cultural images in and of Africa*, som ble påbegynt i 1995 og så på hvordan bilder og stereotypier av Afrika har blitt til og hvorfor, blant annet hos norske misjonærer.¹⁷ Det har i de tidligere perspektivene innenfor misjonsforskningen vært mye fokus på hva som foregikk på misjonsmarkene ute i verden. Et annet prosjekt, *Norwegian Missionaries: Practice and representation in the formation of “self” and “other” 1870-2005*, så på møtet mellom de norske misjonærene og menneskene på misjonsmarken og hvordan misjonærenes virksomhet ikke bare har fått innvirkning i Afrika, men også hjemme i Norge. Hilde Nielssen så, som en del av dette prosjektet, på hvordan folkeslagene fra de norske misjonsmarkene ble framstilt på misjonsmuseet i Stavanger og på den landsomfattende utstillingen «Til verdens ender» i 1948 og hvordan det bidro til å forme Norges bilde av verden og seg selv.¹⁸ Jeg ønsker også i denne oppgaven å flytte fokuset fra misjonsmarkene, som har stått sterkt i den tidligere misjonsforskningen, til Norge og hvordan misjonærene bidro til å skape bilder av omverden hos det norske folk. Mitt prosjekt skiller seg imidlertid fra disse ved å fokusere på misjonsbladene heller enn brev fra misjonærene og misjonsutstillinger.

Jarle Simensen er en av de som har skrevet om misjonærenes bilde av Afrika. I artikkelen: ‘The image of Africa in Norwegian missionary opinion, 1850-1900’ ser han på hvilket bilde de norske misjonærene hadde av Afrika gjennom å se på misjonslitteratur som var i sirkulasjon i Norge i samtiden: lærebøker brukt i misjonsskolen, misjonærenes

¹⁵ Simensen 2007: 236

¹⁶ Det finnes også flere prosjekter og bøker som tar for seg bilder av Afrika som ikke er direkte knyttet til misjonsvirksomheten, men ikke mindre interessant for tematikken. I 2003 startet prosjektet *Norge fra halvkoloni til humanitær stormakt: Hundre år med ‘de andre’ i norsk presse*. Prosjektet var ledet av Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen som gjennom tre bøker ser på hvordan norsk presse har framstilt ‘de andre’ gjennom hundre år. Gunhild Digernes Jakobsen skrev også i 2008 en masteravhandling om hvordan Afrika har blitt framstilt gjennom Norges Røde Kors og Norsk Luthers Misjonssamband. Jan Nederveen Pieterse ser i boken *White on Black* på hvordan afrikanere har blitt fremstilt og sett på av Vesten i perioden 1780 til i dag. Gustav Jahoda ser i liknende baner på røttene til moderne stereotypiske eller rasistiske bilder av Afrika i Vesten i boken *Images of Savages*.

¹⁷ Dette prosjektet resulterte i boken *Encounter Images: in the Meetings between Africa and Europe* som består av artikler som ble presentert som seminarinnlegg av prosjektets mange forskere. Både Hanne Mellemsæther og Karina Hestad Skeie var en del av dette prosjektet og vil bli omtalt nærmere senere i historiografien.

¹⁸ Se Nielssen, Hilde. (2007). *Til Jordens Ender: om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi*. For en nyere utgivelse, se kap. 5 «Misjonsutstillinga som vindaug mot verda» i Lien, Sigrid og Nielssen, Hilde. (2016). *Museumsforteljingar: Vi og dei andre i kulturhistoriske museum*.

reiseskildringer, artikler i *Norsk Misjonstidende* og *Missionsbladet* samt uteksamineringsoppgaver skrevet av misjonsstudentene.¹⁹ Simensen finner i sin undersøkelse at selv om misjonsbladene generelt hadde en negativ holdning til den lokale afrikanske kulturen, var ikke beretningene fra misjonærene rasistiske, men heller preget av håp for deres frelse.²⁰ Dette sto i kontrast til mye av litteraturen rundt Afrika i samtiden. Dette mener han kan skyldes misjonærenes religiøse verdensbilde, som var delt i kristen og «hedning», heller enn rase. Simensens syn på misjonærenes bilde av Afrika støttes opp av Iheanyi Mbaekwe i hans doktoravhandling om det svenske bildet av Afrika før 1914. I sin avhandling ser han på alle tilgjengelige kanaler for informasjon om Afrika i Sverige i samtiden, også misjonærenes. Han mener at det ikke var rase som var hovedvurderingen i misjonærenes bilde av Afrika, men religion. Afrikanerne kunne med andre ord reddes fra en «sub-human stage of evolution» gjennom kristendommen.²¹

Sosialantropologen Marianne Gullestad ser imidlertid misjonærenes framstillinger som en del av et rasistisk system. I boken *Misjonsbilder* ser hun på hvordan afrikanere har blitt framstilt gjennom fotografier tatt av misjonærer stasjonert i Nord-Kamerun fra starten av misjonen på 1920-tallet fram til 2000-tallet. Hun mener misjonærenes verdensbilde og framstilling av afrikanerne var uløselig knyttet til den imperialistiske diskursen i samtiden og dermed en del av samtidens rasetenkning. Gullestads hovedargument er at imperialismens kategorier reproduseres gjennom bildene fra misjonsmarken og fortsatt eksisterer i dagens nødhjelp og misjonering.²² Hun sier seg imidlertid enig i Simensens vurdering av misjonærene som mindre rasistisk enn mange andre aktører i samtiden, men mener de tok del i samtidens rasetenkning og kan derfor ikke komme utenom rasistiske framstillinger.²³

Dette åpner spørsmålet om hvorvidt det er en uenighet mellom forskerne på feltet eller om dette er knyttet til ulike perioder innen misjonsvirksomheten. Simensen ser på misjonærenes bilde fram mot 1900, mens Gullestads analyse starter i 1920, med fokus på perioden etter 1950. Det kan derfor være snakk om mindre rasistiske framstillinger i perioden Simensen ser på enn Gullestads. Det er også snakk om en periode som strekker seg over hundre år hvor det forekom store endringer i samfunnet generelt og i forholdet mellom Europa og Afrika. Det vil derfor ikke være unaturlig om noen av disse endringene vil reflekteres i måten afrikanere blir framstilt

¹⁹ Simensen 1996

²⁰ Simensen 1996: 141

²¹ Mbaekwe 1979: 65

²² Gullestad 2007: 11

²³ Gullestad 2007: 28

på gjennom misjonen. En mulighet er også at det er snakk om ulike syn på hva en rasistisk framstilling av afrikanerne innebærer der det vil være en forskjell mellom rasisme som medfødte egenskaper og rasisme som nedvurdering av kultur og levemåte. Mbaekwe, som støtter opp under Simensens funn av misjonærene som ikke grunnleggende rasistiske, påpeker at misjonærene også brukte stereotyper knyttet til negative egenskaper ved afrikanere. Dette kan støtte opp Gullestads påstand om en implisitt rasisme.²⁴ Her vil det uansett være nødvendig å gjøre en grundigere undersøkelse som dekker begge periodene for å se hvorvidt det er snakk om en utvikling mot en mer rasistisk framstilling mot starten av 1900-tallet.

Til tross for at mye av forskningen på misjonærenes bilde av Afrika ser på lengere perioder, har det vært lite fokus på endring over tid. Simensen ser på misjonspublikasjoner i perioden 1850-1900. Dette er også et tema Karina Hestad Skeie har tatt for seg ved å se på hvilket bilde misjonsblader, og noen publiserte bøker av misjonærer, danner av gasserne i perioden 1866-1895.²⁵ Men hverken Simensen eller Skeie ser på hvordan bildene av Afrika har endret seg eller variert over tid. Simensens kilder er stort sett fra 1880-tallet og hans funn framstilles som representativ for perioden som helhet, heller enn for de tiårene de er hentet fra. Dette er også gjeldende for Mbaekwe som ser på perioden før 1914, men har de fleste kildene fra de siste årene av 1800-tallet og starten av 1900-tallet. Gullestad er den eneste som aktivt ser på en endring over tid. Men selv om analysen hennes starter i 1920 har hun hovedfokus på perioden etter 1960 og hun ser lite på utvikling i syn på Afrika i den tidligere perioden. Dette er fordi Gullestad ser på misjonærenes bilde av Afrika i et postkolonialistisk analytisk perspektiv og hvordan deres bilde av Afrika blir reproduisert i dag, som er mest aktuelt for avkolonialiseringen i siste halvdel av 1900-tallet.

Likevel ser de fleste ut til å mene at misjonærenes bilde av Afrika endret seg lite før avkolonialiseringen. Mbaekwe mener, til tross for at hans avhandling slutter i 1914, at svenskens bilde av Afrika ikke gjennomgikk noen betydelig endring før avkolonialiseringen på 1960-tallet.²⁶ Han mener bildet svenskene skapte seg av afrikanerne var overraskende likt det bildet som eksisterte i Amerika og England på 1800-tallet, og det kan se ut som om dette var en utbredt stereotypi i alle europeiske samfunn som hadde vært like over lengere tid.²⁷ Dette samsvarer med Curtins funn i boken *Images of Africa* fra 1964. Han mener europeernes bilde av Afrika endret seg lite over tid, da de som reiste til Afrika allerede var inspirert av tidligere

²⁴ Mbaekwe 1979: 68

²⁵ Skeie 2001

²⁶ Mbaekwe 1979: 156

²⁷ Mbaekwe 1979: 154

litteratur om Afrika og kan ha vært sensitive for informasjon som bekreftet deres tidligere kunnskap og mer avfeieende ovenfor det som ikke stemte overens med de bildene de allerede hadde skapt.²⁸ Gullestad ser klare endringer i misjonærenes bilde av afrikanere fra å være knyttet til kolonialismen og imperialismens siviliserende misjon til vekt på utvikling og partnerskap, men mener dette er en endring som vokser fram i kjølevannet av avkolonialiseringen.²⁹ Dette er til tross for at Gullestads fokus ligger på perioden etter 1960 og at mesteparten av hennes kilder stammer fra siste halvdel av 1900-tallet. Dette gjør det interessant å se på hvorvidt misjonærenes bilde av Afrika endret seg før avkolonialiseringen startet for fullt, eller om perioden fram til 1950 vil være preget av kontinuitet.

Avgrensning av problemstilling

Min oppgave vil se hvilke bilder som ble skapt afrikanere i misjonsblader i perioden 1850-1950. For å svare på denne overordnede problemstillingen har jeg valgt å se på noen underspørsmål: hvordan ble forholdet mellom afrikanere og europeer avbildet? I hvilken grad var bildene av afrikanere rasistisk? Og i hvilken grad endret disse bildene seg over tid?

For å svare på problemstillingen har jeg valgt å ta utgangspunkt i Det Norske Misjonsselskaps publikasjoner. Det er flere grunner til dette. For det første var NMS den største misjonsorganisasjonen i landet i perioden og hadde, som vist i avsnittet over, flere misjonærer stasjonert på ulike misjonsmarker i Afrika. Bladets tilknytning til NMS kan derfor gi en rikere tilgang på misjonærenes egne skildringer av Afrika til sine landsmenn. For det andre hadde *Norsk Misjonstidene*, selskapets misjonsblad, abonnenter over hele landet. Det som ble skrevet i NMS sine publikasjoner vil derfor i større grad være representativt for den informasjonen nordmenn hadde tilgang på om Afrika i perioden. En siste grunn er også at NMS hadde flere ulike publikasjoner rettet mot ulike mottaksgrupper. *Norsk Misjonstidende* hadde egne følgeblad knyttet til kvinneforeninger, barn og ungdom. Dette gjør at disse når et langt bredere publikum enn mange andre misjonsblader.

Perioden 1850 til 1950 er også valgt med hensyn til misjonsvirksomheten i Norge. Et eget norsk misjonsselskap ble ikke opprettet i Norge før i 1842 og *Norsk Misjonstidende* ble ikke tatt i bruk som det offentlige organet til misjonsselskapet før i 1850. Samtidig var det i denne perioden misjonsbladene spilte en viktig rolle som formidler av den ukjente verden til

²⁸ Curtin 1965: 479

²⁹ Gullestad 2007: 19

det norske folk. Misjonsbladets beretninger fra Afrika var manges hovedkilde til informasjon om kontinentet og folket fram til langt utover 1900-tallet. 1948 satte NMS opp den landsomfattende misjonsutstillingen «Til jordens ender».³⁰ Denne utstillingen var den største offentlige hendelsen i forbindelse med misjonsbevegelsen i Norge. Fram mot 1960 turnerte utstillingen over hele landet med et besøkstall som utgjorde ¼ av Norges befolkning.³¹ Denne utstillingen markerte på flere måter både høydepunktet og avslutningen på misjonens viktige posisjon som formidler den ukjente verden til det norske folk.³² Etter hvert kom TV og presse til å ta over misjonærenes rolle som formidlere om Afrika gjennom Norges bistandspolitikk. I 1962 ble norsk utviklingshjelp opprettet som en statlig institusjon og tok derfor over mye av den rollen misjonærene hadde tidligere. Årene 1850-1950 kan derfor ansees som perioden misjonsbladene hadde størst innflytelse som formidler av andre kulturer til den norske befolkning og vil derfor være den mest interessante perioden å se på for å finne ut hvilket bilde av afrikanerne som ble formidlet.

Oppgaven ser på bilder av afrikanere. Afrika var Norges eldste misjonsmark med utsendinger fra NMS. Dette gjør det mulig å se på endring i framstilling over en lengere periode og både før og etter imperialismen sto på det sterkeste. Dette ville ikke vært mulig med andre misjonsmarken da Kina, NMS sin første misjonsmark utenfor Afrika, eksempelvis ikke ble opprettet før i 1892. Jeg har med hensikt latt være å begrense oppgavens fokus til én afrikansk misjonsmark, men ønsker heller å se på hvilket bilde som ble dannet av Afrika som helhet. En svakhet med dette er imidlertid at det kan forekomme nyanser i framstillingen basert på de ulike misjonsmarkene og folkeslagene i det aktuelle området. Afrikanerne på Madagaskar kan eksempelvis framstilles annerledes enn afrikanerne i Sør-Afrika og Kamerun. Dette er imidlertid noe jeg vil være bevisst på gjennom analysen og utvelgelse av tekster. Afrika er imidlertid også interessant å se på da det var afrikanerne som på den tiden ble sett på som lengst nede på rangstigen og lengst fra europeerne. Dette var også tilfellet da de ulike misjonsmarkene ble utstilt i «Til Jordens Ender» hvor man kunne gå fra Kina og Japans gamle «fine» kulturer, til de ulike primitive kulturene i Afrika.³³ Imperialistiske tendenser vil derfor potensielt komme tydeligere fram i misjonstekstene knyttet til Afrika.

³⁰ For mer informasjon om denne utstillingen, se: Lien, Sigrid & Nielssen, Hilde. (2016). *Museumsforteljingar: Vi og dei andre i kulturhistoriske museum*. Oslo: Det Norske Samlaget

³¹ Lien og Nielssen 2016: 102

³² Nielssen 2007: 196-197

³³ Nielssen 2007: 204

Det er også en interessant periode å se på med tanke på samfunnsendringer knyttet til europeisk imperialisme. Imperialisme forstår jeg som politikken som ble ført av europeiske makter i perioden 1880-1914, hvor perifere områder ble kolonisert og lagt under styre av kolonimaktens metropol som en del av deres maktpolitiske interesse, men også de tanker og syn på andre folkeslag som fulgte med den.³⁴ Med imperialismen kom nye forståelser av forhold mellom europeere og mindre teknologisk utviklede folkeslag fra andre steder av verden. Europeerne gikk fra å se på andre kulturer med respekt til å utvikle en kulturell arroganse hvor den europeiske kulturen ble ansett som overlegen.³⁵ Norge var ikke selv en kolonimakt under imperialismen, men var likevel en del av den koloniale mentaliteten i Europa i samtiden.³⁶ Hvor sterkt imperialismen sto i samfunnet endret seg utover perioden og det vil derfor være interessant å se om misjonsbladets bilde av afrikanerne bar preg av denne endringen.

Det er imidlertid mye som allerede er skrevet om bildet av afrikanere i forbindelse med misjonsvirksomheten, både i Norge og på et europeisk plan. De fleste som har skrevet om temaet tidligere har imidlertid fokusert på hvordan misjonærene så på afrikanerne framfor hvilket bilde de skapte av Afrika for den norske befolkning. Min oppgave skiller seg dermed fra mange av de tidligere avhandlingene som omhandler bilder av Afrika. Den skal ikke ta for seg misjonærenes eller misjonsselskapets eget syn på Afrika, som Simensen henter til kan være like mangfoldig som det er misjonærer,³⁷ men det bildet eller bildene misjonærene gjennom sine publikasjonskanaler medierte til det norske folk. Hva de norske misjonærene selv tenkte og følte i møte med afrikanerne vil derfor ikke være relevant for min oppgave.

Teori og metode

Når jeg i oppgaven snakker om bilder av afrikanerne er det ikke snakk om fotografier, men som hvilke forestillinger og syn på Afrika og afrikanerne som ble fremmet gjennom misjonsbladene. Dette innebærer et mentalt bilde av hvordan Afrika og afrikanere så ut, var, og oppførte seg i sammenlikning med Norge og andre europeiske land. Et bilde er imidlertid ikke bare en gjenspeiling av virkeligheten. Misjonsbladene beskrev ikke alle tenkelige aspekter ved Afrika og afrikanere, og dette utvalget skaper et bilde for leseren. Dessuten vil et bilde alltid være påvirket av ens egne verdier, selvbilde og samfunnsverdier. Hvordan man ser på flerkoneri i

³⁴ Osterhammel 1997: 15-22

³⁵ Hyam 2002: 74-75

³⁶ Kjerland og Rio 2009: 6

³⁷ Se Simensen 1996 hvor han sammenlikner Dahle og Schreuders bilde av afrikanere.

Afrika vil for eksempel være avhengig av hva som er akseptabelt i ens egen kultur, som blir brukt som målestokk for vurdering av andre. Utviklingen av bilder i et samfunn vil dermed alltid være påvirket av den kulturen eller subkulturen bildet ble formet i.³⁸ Dette vil ofte skje i regi av kategoriene «oss» og «dem», hvor «dem» blir karakterisert av å være ulik «oss» og slik «vi» ser oss selv. Dette gjør at det bildet som ble skapt av Afrika i perioden kan si like mye om hvordan nordmenn og misjonærene så seg selv som hvordan de så på andre.³⁹

En slik tilnærming er nært knyttet til Edward Saids teori om orientalismen. Boken *Orientalism* fra 1978 tar for seg hvordan Europas syn på «Orienten» er skapt over lengere tid av forfattere og akademikers bruk av stereotypiske bilder og begreper. I følge Said er ikke «Orienten» noe som faktisk eksisterer der ute, men er mer eller mindre en fiksjon konstruert som en del av den imperialistiske tankegangen og kulturen i Europa på 1800- og 1900-tallet.⁴⁰ Hans analyse viste at det som ble skrevet om Orienten ikke bare var sterkt preget av den enkelte som skrev, men av en samfunnsdiskurs. Dette baserer seg på tanken om at måten vi snakker og skriver om ting er skapt gjennom historiske, sosiale og kulturelle prosesser som danner rammene for hva som kan sies, skrives og tenkes i et samfunn. En slik samfunnsdiskurs vil ikke være noe fast, men i stadig utvikling. Hvis hva som skrives er uløselig knyttet til samfunnsdiskursen som i store deler av perioden er sterkt knyttet opp imot imperialistisk tankegods, vil også misjonærene i større eller mindre grad være en del av denne diskursen og denne diskursen vil kunne endre seg over tid. Det blir da en sammenheng mellom kunnskap, språk og makt hvor måten det ble skrevet om en annen kultur på bidrar til å skape et ofte ujevnt maktforhold.⁴¹ Denne oppgaven er imidlertid ikke et forsøk på å mørklegge misjonærenes arbeid eller gi dem imperialistiske motiv som ikke var til stede. Misjonsforskningen har tidligere fått kritikk for å knytte misjonærenes interesser for sterkt opp imot styremaktens imperialistiske formål. Misjonsbladene viser imidlertid at mange var sterkt imot koloniseringen og den medfølgende dårlige behandlingen av afrikanske folk.⁴² Det er derfor viktig å understreke at selv om misjonsbladenes bilde av afrikanere vil være preget av den imperialistiske diskursen i samfunnet, betyr ikke dette at deres formål og intensjoner var knyttet til imperialismen.

³⁸ Palmberg 2001: 11

³⁹ Gullestad 2007: 27

⁴⁰ Said 1978

⁴¹ Loomba 2005: 42

⁴² Jørgensen 1992: 28

Det finnes ikke én etablert metode som brukes til å studere bilder av andre. Kildematerialet er for omfattende til at man kan se på alt tilgjengelig materiale over en hundreårsperiode, og det har dermed vært nødvendig med noen utvelgelser. Et viktig utgangspunkt for meg er kvalitativ analyse med nærlesing av utvalgte tekster fra ulike perioder for å se hvilket bilde de skaper. For å finne ut hvordan synet på afrikanere har endret seg i misjonsbladene over tid har jeg derfor valgt å ta noen utsnitt. Jeg har plukket ut fire tiår jeg vil se nærmere på: 1850, 1890, 1920 og 1950. Disse årene er valgt for å gi et best mulig utgangspunkt for å se en endring over en lengere periode. Jeg vil ta utgangspunkt i tekster fra nummer som var publisert i årene rundt de utvalgte årstallene. Tekstene jeg har brukt i analysen er valgt med utgangspunkt i kriteriet om at de omhandler afrikanere eller sier noe om forholdet mellom afrikanere og andre folkeslag. Jeg har også valgt å se på misjonsbladenes forsidebilder, som ble vanlig praksis fra 1890-tallet og utover. Dette er fordi disse bildene bidrar til et mer overordnet bilde av afrikanere i perioden og hvilke budskap som var sentral.

Denne analysen vil se på hvorvidt bildet misjonsbladene skapte av afrikanerne var rasistisk og eventuelt i hvilken grad. Dette gjør det nødvendig å klargjøre hva begrepet rasisme innebærer. I historiografien så vi at det eksisterer uenighet mellom forskere på hvorvidt bildet av Afrika var rasistisk eller ikke. Simensens funn var at misjonspublikasjonene ikke var rasistiske, mens Gullestad sier seg enig i at rasismen ikke var av essensialistisk art. Hun mener derimot at misjonærenes ideer om rase stammet fra imperialismen og at dette får uttrykk i bildet de formidler av afrikanere.⁴³ Rasisme er et moderne begrep som ikke ble tatt i allmenn bruk før på 1930-tallet, og da som en reaksjon på nazistenes antisemittisme.⁴⁴ Dette betyr imidlertid ikke at begrepet ikke kan brukes om tidligere tanker og holdninger. Torgeir Skorgen definerer begrepet som «oppfatning eller sett av holdninger som tar utgangspunkt i at mennesker kan deles inn i distinkte «raser», og at disse kan rangeres etter deres verdi».⁴⁵ Denne definisjonen av rasisme er imidlertid alene lite anvendbar for perioden jeg undersøker, da det var en vanlig oppfatning at menneskeheten besto av ulike raser hvor noen ble ansett som mer avansert enn andre.⁴⁶ Det vil dermed være lett å avise misjonsbladene som rasistiske basert på kategoriene og verdiene som eksisterte i samtiden heller enn misjonsbladets faktiske syn på afrikanerne. Jeg vil derfor også operere med det mer essensielle skillet mellom et polygenetisk og monogenetisk syn på forholdet mellom folkeslag som eksisterte i perioden.

⁴³ Gullestad 2007: 28

⁴⁴ Bangstad & Døving 2015: 38

⁴⁵ Skorgen 2018

⁴⁶ Hyam 2002: 76

På 1700-tallet var det rådende synet at alle mennesker var like og at hudfarge ikke var av betydning. Afrikanerne ble idolisert som «the noble savage» og det var i stor grad en respekt for andre kulturer og folkeslag.⁴⁷ Ut over 1800-tallet kan man imidlertid se et skifte i europeiske holdninger til raser. Dette var nært tilknyttet den voksende imperialismen, som hadde grunnlag i forestillingen om enkelte rasers suverenitet over andre.⁴⁸ På midten av 1800-tallet vokste det fram to ulike måter å forstå forholdet mellom raser på, den polygenetiske og den monogenetiske. Det *polygenetiske* synet baserte seg på forestillingen om at menneskeheten kan deles inn i ulike raser som alle hadde blitt skapt separat av Gud og skiller seg fra hverandre gjennom medfødte egenskaper. Denne ble underbygget gjennom pseudovitenskapelige kraniemålinger som blant annet sammenliknet afrikanere og europeere. Forskjell i kranievolumet mellom et afrikansk og europeisk kranium dannet grunnlag for forestillingen om den svarte rase som mindre intelligent enn den hvite.⁴⁹ Den afrikanske eller svarte rase ble dermed ansett som mindreverdige på bakgrunn av sitt biologiske opphav. Det polygenetiske synet på rase er det som i senere tid har blitt omtalt som den vitenskapelige eller klassiske rasismen.⁵⁰

Det *monogenetiske* synet avviste på den andre siden forestillingen om enkelte raser som underdanig basert på forskjeller grunnet i ulikt opphav. De mente, med utgangspunkt i evangeliet, at alle mennesker, uavhengig av hudfarge og fysisk utseende, kom fra en felles avstamning: Adam og Eva. Forskjellene ble forklart gjennom geografiske faktorer som det mildere klimaet i Europa. Europeere ble derfor ansett som en mer utviklet form av menneskerasen. Dette innebar imidlertid også at andre folkeslag kunne endre seg hvis omgivelsene og kulturen endret seg. I kraft av at det monogenetiske synet åpner for at rasene kan nå et likt utviklingsnivå er det ikke rasistisk. Dette er et syn på raser som man trolig vil kunne finne i misjonsbladene i perioden og det er trolig denne definisjonen Simensen forholder seg til i sin analyse. Det er heller vanligere å knytte den monogenetiske forestillinger til *paternalisme*. Hvis afrikanernes utviklingsstadium ikke er knyttet til nedarvede trekk gjennom rase, betyr det at det er mulighet for forandring. Paternalisme innebærer at de som er på et lavere utviklingsstadium må bli veiledet og «oppdratt» av de mer opplyste for å bli siviliserte.⁵¹

Det er i denne oppgaven vanskelig å skrive om det bildet som ble dannet av afrikanerne og hvorvidt dette var rasistisk uten å ta i bruk ordet «rase». Når jeg bruker dette er det imidlertid

⁴⁷ Hyam 2002: 74

⁴⁸ Reid 2012: 142-145

⁴⁹ Reid 2012: 144 og Jørgensen 1992: 28

⁵⁰ Bangstad & Døving 2015: 49

⁵¹ Palmberg 2001: 7

et uttrykk for hvordan det brukes i misjonsbladene og ikke et begrep jeg selv tar i bruk. Begrepet «rase» vil derfor gjennom teksten alltid bli oppført i anførselstegn. Det samme vil være gjeldene med andre begrep brukt av misjonsbladene i perioden.

Misjonsblader som kilde

Jeg har valgt å se på tre ulike misjonsblader utgitt av Det Norske Misjonsselskap i perioden: *Norske Misjonstidende (NMT)*, *Misjonslæsning for kvindeforeninger (MKF)* og *Misjonsselskapets barneblad (NMB)* som er tilgjengelig på Nasjonalbiblioteket i Oslo og Gunnerusbiblioteket i Trondheim. Jeg har bevisst valgt å se på både *NMT* og dets følgeblader rettet mot kvinner og barn. Dette er fordi det norske folk besto av ulike målgrupper som NMS hadde rettet seg inn mot. Det kan dermed være ulike bilder av afrikanere som ble kommunisert til ulike grupper av befolkningen gjennom bladene. Samtidig vil det bidra til å gi et mer realistisk bilde av hvordan afrikanerne ble framstilt i perioden da et bilde kan ha forekommet endringer i hvilke bilder som ble presentert i hvilke blader i perioden. Hvis dette var tilfelle ville man hvis man kun så på hovedbladet sett endring i en periode hvor det egentlig var kontinuitet.

Når man skal se på misjonsblader er det imidlertid viktig å ha i bakhodet hvilken funksjon de hadde. Misjonsbladene hadde hovedsakelig to funksjoner: På den ene siden skulle de legitimere misjonsvirksomheten og misjonærenes arbeid i Afrika og andre misjonsmarker, og på den andre skulle de oppmuntre til donasjoner.⁵² Misjonsselskapene var avhengig av økonomisk støtte fra misjonsvenner og andre kristne foreninger gjennom veldedighet, donasjoner og penge-gaver for å kunne drive misjonen. Misjonsblader utgjorde dermed et viktig ledd i misjonsselskapets økonomiske finansiering. Samtidig var forestillingen om de gode misjonærene avhengig av et bilde av Afrika preget av nød og elendighet. Hvis afrikanerne hadde det bra, ville det heller ikke være behov for misjonærenes hjelp. Gullestad operer med begrepet «misjonspropaganda» som hun definerer som «kommunikasjon av informasjon fra misjonsmarken, arrangert på måter som har til hensikt å berøre mottagerne følelsesmessig og åndelig og dermed få dem til å engasjere seg ved å støtte misjonen».⁵³ Det var med andre ord på den ene siden nødvendig å skape et negativt bilde av Afrika, men på den annen side var det viktig å vise at det var håp for frelse gjennom misjonen og gi håp til leserne.

⁵² Mellemsæther 2001: 186

⁵³ Gullestad 2007: 32

Det er viktig å påpeke at misjonsbladene fungerte som et mellomledd mellom misjonærene på misjonsmarken, ledelsen og redaktørene i NMS og leserne og giverne i Norge. Hva som ble skrevet og hvordan det ble skrevet var med en klar forestilling om hva leserne forventet samt ønsket å lese om. Misjonærenes brev fra misjonsmarken gjennomgikk i flere tilfeller en redigeringsprosess før de ble publisert i misjonsbladene.⁵⁴ Skretting fant blant annet at en sene med dansende og drikkende gassere ble redigert ut av en misjonsfilm etter klage fra noen av misjonsvennene som fant det upassende.⁵⁵ Dette viser at ikke alle framstillinger av Afrikanere, realitet eller ikke, var like velkomne i de norske bedehusene og at det foregikk en gjennomgående utvelgelse av informasjon og framstillinger av afrikanere som ble presentert for de norske leserne. Før vi går inn på analysen vil det imidlertid være formålstjenlig å se på de ulike misjonsbladene.

*Norske Misjonstidende*⁵⁶ ble første gang utgitt i 1845 av Cand. Theol. Andreas Hauge i Trondheim. Bladet var da et privat foretagende fram til 1950 da Hauge ble sekretær i NMS. Bladet ble da det offentlige organet for MNS og Hauge fortsatte som redaktør for bladet fram til 1854. *NMT* ble en av de mest populære bladene i landet. De første årene hadde de et opplagstall på 2000 (1850) i 1870 hadde bladet opparbeidet seg 6000 abonnenter.⁵⁷ I 1896 hadde det nådd 14300, mens det i 1903 hadde økt til 17000. Til sammenlikning hadde de største bladene i samtiden, *Morgenbladet* og *Aftenposten*, kun 10000 og 14800 abonnenter.⁵⁸ Bladet hadde størst oppslutning per innbygger i Stavanger og Kristiansand hvor de hadde nesten fire utgivelser per tusende innbygger.⁵⁹ I 1950 hadde NMS 5000 kvinneforeninger og en misjonsforening per skolekrets i landet.⁶⁰ Da var også antall abonnenter økt til 26 000.⁶¹

Missionslæsning for kvindeforeninger ble utgitt i perioden 1884-1925. Bladet var et følgeblad til *Norsk Misjonstidende*, opprettet etter ønske fra landets mange kvinneforeninger om et blad mer tilpasset foreningens møter. I første utgave ble det skissert tre formål med bladet. Bladet skulle for det første være skrevet av kvinner for kvinner. For det andre skulle

⁵⁴ Skeie 2001: 171

⁵⁵ Skretting 2011: 42

⁵⁶ *Norsk Misjonstidende* endrer i løpet av perioden 1850-1950 stavemåten på tittelen flere ganger henholdsvis fra *Norsk Missions-tidende* i 1850, til *Norsk Missionstidende* i 1890 og til *Norsk Misjonstidende* i 1950. Jeg vil, med unntak av fotnoter og kildeliste, referere til bladet etter den mest moderne stavemåten.

⁵⁷ Løvik 1998: 14

⁵⁸ Tjelle 1990: 122 Dette trenger imidlertid ikke bety at det ble solgt eller trykket flere av *Norsk Misjonstidende* enn de mest populære bladene i landet, da disse avisene kan ha hatt sin kundebase gjennom løssalg, men det viser at *NMT* var populær blant det norske folk og hadde en trygg og fast kundebase.

⁵⁹ Simensen & Gynnild 1984: 22

⁶⁰ Lien & Nielssen 2016: 95

⁶¹ Kvalbein & Sanvei 1977: 88

beretningene fra misjonsmarken komme fra de kvinnelige misjonærene i NMS og for det tredje skulle bladet imøtekomme kvinneforeningenes etterspørsel etter et blad som egnet seg bedre for høytlesning i de kvinnelige misjonsforeningene.⁶² Da det ble opprettet var det Bolette Gjør⁶³ som var ansvarlig redaktør for *MKF*, men under pseudonymet «en eldre misjonsvenninde».⁶⁴ Hun fortsatte å være redaktør fram til sin død i 1909 hvorav Laura Gjerløw tok over fram mot bladets innlemmelse i *NMT* i 1925. *MKF* fortsatte å ha sin egen spalteplass i *NMT* en gang i måneden under overskriften «Kvindernes Missionsarbeide» fram mot 1930-tallet hvor slike tema heller ble integrert i bladet.⁶⁵ At bladet var et følgeblad innebar at man ikke kunne abonnere på *MKF* uten å abonnere på *NMT*, men man kunne abonnere på hovedbladet uten å få med følgeblad.⁶⁶ Det er dermed et poeng at innholdet i de to bladene ikke skulle overlape med hverandre.⁶⁷ Hvor mange som abonnerte på *MKF* i forhold til *NMT* må sees i sammenheng med at det ikke var mulig å alene abonnere på kvinnebladet. Bladet hadde sitt første år, i 1884, 3600 abonnenter. I løpet av to år hadde det imidlertid økt til 6000. I 1904 var antall abonnenter nådd et høydepunkt på til 11500, med bare 5000 mindre enn hovedbladet.⁶⁸ Dette viser at kvinnebladet hadde sterkt gjennomslag blant misjonsvennene i tiden det ble publisert.

Missionsselskapets Barneblad kom ut første gang i 1896⁶⁹ og var også et følgeblad til *NMT*. Bladet skiftet i 1946 navn til '*Kom og Se*' som fortsatt utgis i dag. Bladet kom ut to ganger i måneden og inneholdt mange bilder og fortellinger. I 1901 hadde bladet nådd 13 000 abonnenter, noe de reklamerte for i en av sine publikasjoner. I 1946 hadde bladet 11 000 abonnenter. Bladets endring til *Kom og Se* i 1946 ble en stor suksess; allerede i 1951 hadde det nye bladet 24 000 abonnenter, og det fortsatte å øke.⁷⁰

Det vil imidlertid være misvisende å se antall abonnenter som representativt for de som leste det. Innholdet i misjonsbladene ble trolig formidlet i mye større grad enn det tallene på abonnenter og opplag kan gi uttrykk for. For det første ville hvert abonnert misjonsblad trolig bli lest av hele husholdet, trolig også for de yngste som ikke kunne lese. For det andre ble

⁶² Tjelle 1990: 121

⁶³ Bolette Gjør sto sentralt innen både kvinnebevegelsen og misjonskvinnebevegelsen. Hun var forfatter, redaktør og misjonsforeningsleder. Under hennes ledelse vokste antall kvinneforeninger 1700-3500 og foreningene sto for to tredjedeler av misjonsselskapets inntekter. Hun var også pådriveren for kvinners stemmerett i NMS i 1904 og tok initiativ til undervisningstilbud for kvinnelige misjonærer.

⁶⁴ Kvalbein & Sanvei 1977: 88

⁶⁵ Tjelle 1990: 121

⁶⁶ Tjelle 1990: 120

⁶⁷ Norseth 2007: 112

⁶⁸ Tjelle 1990: 122

⁶⁹ Nasjonalbiblioteket mangler de tidligste numrene av *NMB* og har først bladet tilgjengelig fra 1899.

⁷⁰ Mosevoll 1992: 291

misjonsbladene lest høyt på alle møter i kvinneforeninger og misjonsvenneforeninger. Det var heller ikke uvanlig at bladene ble tatt i bruk og formidlet på søndagsskoler i landet. Samtidig er det nærliggende å tro at flere av disse bladene kan ha blitt brukt i skolesammenheng som supplement til geografibøker. Det vil si at innholdet og formidlingen i disse bladene ville ha nådd en langt større del av Norges befolkning enn det abonnentallet kan gi inntrykk av.

Struktur

Så langt har vi sett at misjonsbladene for mange utgjorde hovedkilden til informasjon om Afrika og afrikanerne fra midten av 1800- til midten av 1900-tallet. I de kommende kapitlene skal jeg se på hvilke bilder som ble framstilt av misjonsbladene gjennom utvalgte tekster fra *Norsk Misjonstidende*, *Misjonsslæsning for kvindeforeninger* og *Missionsselskabets barneblad*. Hvert av de resterende kapitlene vil ta for seg ett utsnitt av perioden, altså 1850, 1890, 1920 og 1950. Samtlige kapitler vil følge den samme overordnede strukturen. Hvert kapittel vil begynne med konteksten misjonsbladene ble skrevet og publisert i, både med tanke på forholdene i Norge og misjonsvirksomheten i Afrika. Jeg vil deretter presentere de aktuelle misjonsbladene og tekstene som brukes for analyse i perioden. Fra 1890 av vil jeg også analysere misjonsbladenes forsidebilder. Til sist vil jeg presentere analysen av selve tekstene. Samlet sett vil hvert kapittel bidra til å belyse underspørsmålene jeg presenterte i innledningen: hvordan ble forholdet mellom afrikanere og europeere framstilt? Var bildene av afrikanere rasistiske, og endret disse bildene seg over tid?

2: 1850: Begynnelsen på den norske misjonen i Afrika

Jeg vil i dette kapitlet se på et utvalg tekster fra *Norsk Misjonstidende* og hvilke bilder de danner av afrikanere og hvorvidt framstillingene var rasistiske. Rasisme forstår jeg som å tillegge afrikanerne negative egenskaper knyttet til deres biologiske opphav som noe medfødt eller naturgitt som de ikke kan endre. Jeg vil se hvorvidt tekster i misjonsbladet styres av et slikt rasistiske bilde eller om framstillingen er knyttet til et monogenetisk og paternalistisk syn på afrikanerne i perioden.

I 1842 ble Det Norske Misjonsselskap stiftet, noe som markerte starten på en omfattende norsk misjonsvirksomhet i Afrika. Norge hadde siden slutten av 1830-tallet sett en sterk vekst i opprettelsen av lokale misjonsforeninger under innflytelse fra ulike lekmannsbevegelser.⁷¹ Misjonsimpulsen, inspirert av liknende bevegelser i Tyskland og Storbritannia, ledet imidlertid ikke umiddelbart til noen norsk misjonsvirksomhet utenfor landets grenser. Selv om det i Kristiania på 1820-tallet ble arrangert store innsamlinger for tyske misjonærer som opererte i Afrika, var det ingen norske utdannede innen prestegjernen som dro ut i misjonstjeneste. I 1842 tok imidlertid misjonsforeningen i Stavanger initiativ til en sammenslåing av landets misjonsforeninger for å danne et landsomfattende misjonsselskap. Hensikten var å kunne sende ut norske misjonærer og opprette en egen norsk misjonsskole.⁷² På generalforsamlingen av 1843 ble tre elever tatt opp til den nye misjonsskolen og det ble bestemt at teolog Hans P. Schreuder fra Christianiaforeningen skulle være NMS sin første utsendte misjonær.⁷³ Valget for Norges første misjonsmark falt på Zululand i den østlige delen av dagens Sør-Afrika, siden dette var et område med lite konkurranse fra andre misjonsselskaper.⁷⁴ 5. juli 1843 reiste Schreuder og en medhjelper fra Christiania til Natal, en nesten fem måneders lang reise, for å drive misjon blant zulubefolkningen, hvis språk og skikker de hadde lite eller ingen kjennskap til.⁷⁵

Da de norske misjonærene ankom Port Natal, som i dag har navnet Durban, i 1844 ble de møtt av et samfunn preget av en stadig økende spenning mellom den zuluske lokalbefolkningen og europeiske kolonister. Boerne, som stammet fra nederlandske nybyggere, hadde utvandret fra Kaplandet på jakt etter nye jordbruksområder. De erobret områder i sørlige

⁷¹ Jørgensen 1992: 17

⁷² Jørgensen 1992: 22

⁷³ Jørgensen 1992: 24-26

⁷⁴ Misjonsmarken ble vagt etter råd fra Hauge som hadde snakket med den britiske misjonæren Robert Moffat i London.

⁷⁵ Simensen 1984: 67, Jørgensen 1992: 29

del av Zululand som ledet til en blodig konflikt mellom boere og zuluer i 1838.⁷⁶ Også britene ble oppfattet som en trussel mot zuluenes selvstendighet da de annekterte grenseområdet, Natal, i 1844. Dette skapte utfordringer for misjonærene som ble møtt med mistenksomhet av lokalbefolkningen. Schreuders plan hadde vært å opprette en misjonsstasjon i Zululand, men etter et møte med zulukongen, Mpande, ble det klart at dette ikke lot seg gjøre. Kongen fryktet at misjonærenes innflytelse og lojalitet hos befolkningen på bekostning av hans egen, og nektet Schreuder adgang til landet.⁷⁷ Den norske misjonen forble dermed i Natal fram til 1850 og fikk med hjelp av de nye utsendingene fra misjonsskolen opprettet en misjonsstasjon i Umpumulu, like ved grensen til Zululand.⁷⁸ Innen 1850 hadde imidlertid Mpande endret mening. Kongen led av regelmessige giktanfoll og han tilbød Schreuder tillatelse til å drive misjon i sitt rike i bytte mot at han ytet kongen og hoffet medisinsk hjelp. Dette var store nyheter for den norske misjonen og Schreuder gikk umiddelbart til verks. Innen 1851 hadde de fått tillatelse til å bygge to misjonsstasjoner i Zululand, stasjonene Empangeni og Entumeni, og misjonsvirksomheten var da fordelt på tre misjonsstasjoner.⁷⁹ Arbeidet med omvendinger gikk imidlertid sakte, og ikke før i 1858 kunne NMS feire den første kristningen.

Norsk Misjonstidende

Norsk Misjonstidende ble i årene rundt 1850 utgitt en gang i måneden under regi av Andreas Hauge. Bladet hadde i perioden ingen forsidebilder eller illustrasjoner.⁸⁰ Sidetallet på publikasjonene varierte fra 10 til 21 sider, men flertallet lå på rundt 15. Bladet inneholdt tekster fra misjonsmarkene i form av brev fra de norske misjonærene, overblikk over misjonsmarkene og etterretninger, som i stor grad var nyheter fra området. I tillegg inneholdt bladet praktisk informasjon som referat fra generalforsamlinger eller kretsforsamlinger⁸¹, og dødsannonser for misjons-arbeidere. Tekstene ble ikke bare hentet fra de norske misjonsmarkene. I tillegg til Afrika, var det tekster knyttet til «Østindien», «Vestindien», Kina, Amerika og New Zealand.

⁷⁶ Hernæs 1984: 61

⁷⁷ Jørgensen 1992: 29, 32 Mpande hadde erfart dette tidligere med en misjonær Grout som hadde skapt delt lojalitet blant befolkningen.

⁷⁸ I 1849 ankom første kull fra misjonshøyskolen, Lars Larsen, Ommund Oftebro og Tobias Udland, som skulle virke som Schreuders medhjelpere og skolelærere.

⁷⁹ Jørgensen 1992: 33-35

⁸⁰ Jørgensen viser imidlertid at det var en illustrasjon i forbindelse med Christian Afrikaner allerede i 1845-46. Det at det ikke var avbildet noen afrikanere rundt 1850 betyr dermed ikke at det ikke fantes illustrasjoner i misjonsbladene rundt denne tiden. Disse var imidlertid svært sjeldne. (Jørgensen 1992: 70)

⁸¹ På generalforsamlingene i 1844 og 1845 ble det avgjort at NMS' misjonsforeninger skulle organiseres inn i fem kretser: Christiania, Christiansand, Stavanger, Bergen og Trondhjem. De ulike misjonsforeningene skulle sende delegater til kretsforsamling hvert år og til generalforsamling hvert tredje år. Referatene fra disse forsamlingene ble trykket i *NMT*. (Jørgensen 1992: 27)

Disse tekstene var ofte hentet fra tyske eller britiske misjonsblader. De fleste beretningene i perioden kom imidlertid fra Afrika. Det er ikke dermed sagt at fokuset lå på den afrikanske befolkningen. I misjonsbrevene fra de norske misjonærene lå fokuset heller på hva misjonærene selv bedrev, hvilke byggetiltak som hadde blitt iverksatt og hva de planla å gjøre framover. Hvis afrikanere ble nevnt var det stort sett i korte kommentar på deres mottakelighet for kristendommen. En beskrivelse av afrikanerne er derfor lite tilstedeværende i slike tekster. Det er stort sett gjennom reisebeskrivelser, oversiktstekster og historiske oversikter at afrikanerne er beskrevet og informasjonen er da ofte hentet fra andre misjonsselskapers misjonærer eller misjonspublikasjoner.⁸² Analysen i dette kapittelet vil ta utgangspunkt i disse tekstene, spesielt oversiktstekstene: «Syd-Afrika» fra 1849, «Vest-Afrika» fra 1849, og «Øst-Afrika» fra 1851, men sitater fra andre tekster vil også bli trukket fram som eksempel. Disse oversiktstekstene så på hvordan klimaet var i de ulike områdene, hvor sterkt misjonen sto, men inkluderte også en rekke beskrivelser av ulike afrikanske folkegrupper i områdene.

Tekstene

I den aktuelle perioden framstilte *NMT* afrikanere generelt som primitive og mindre siviliserte enn andre folkegrupper. I flere tekster ser vi en rangering av folkegrupper og i disse hierarkiene står det kristne Europa på toppen som arvtager etter den greske sivilisasjonen, etterfulgt av kinesere og hinduer, med afrikanere på bunnen. Dette ser vi blant annet i teksten «Blandinger» fra 1850:

Der er stor Forskjel paa Menneskene med Hensyn til deres aandelige Udvikling og Dannelse. Vel er det saa, at kun Christdommen kan bibringe den rette indre Dannelse; dog en vis Grad af Færdigheder, af Kunster og Videnskaber kan ogsaa den af Gud i Mennesket givne Fornuft udvikle. Saaledes finde vi jo Oldtidens Grækere at have staaet paa et saa høit Dannelses-Trinn i flere Retninger, at man endnu i vore Dage maa see op til dem som uopnaaede Mønstere. Ligesaa staae Hinduer og især Chinesere paa et temmelig høit Dannelses-Trinn, og især de siste have drevet flere Arter af Kunsten til en høi Grad af Fuldkommenhed. Derimod have Negerne altid udmærket sig ved sin Raahed og sin aandelige Sløvhed, saa at Mange endog have paastaaet, at de ere uimodtagelige for al høiere Dannelse.⁸³

I så måte fulgte misjonsbladet en etablert forestilling om forholdet mellom folkeslag i samtiden som vedvarte utover 1900-tallet. Det viktorianske verdensbilde rangerte verdens «raser» etter

⁸² *NMT* har blant annet brukt beretninger fra misjonærer fra «Berliner-misjonen», «Det Rhinske misjonsselskap», ulike engelske misjonsselskap, samt franske og danske. Dette vitner om et solid misjonsnettverk på tvers av selskaper.

⁸³ *NMT* 1850 Nr. 4: 63-64

grad av sivilisasjon.⁸⁴ I løpet av 1800-tallet ble det vanlig å se på de svarte som underlegne de hvite, en forestilling som i økende grad ble underbygget av rasevitenskapelige publikasjoner. Biologiske trekk hos afrikanere ble trukket fram som nærmere dyr, spesielt aper, enn europeere. Dette underbygget en allerede populær oppfatning av afrikanere som underlegne, mindre intelligente og nærmere dyr.⁸⁵

Afrikanernes lave primitive ståsted gjorde seg gjeldende gjennom dyriske sammenlikninger, hvilket var særlig fremtredende i «Syd-Afrika»-teksten, som søkte å gi en oversikt over misjonsmarker og en beskrivelse av de ulike folkene i området. I teksten ble de afrikanske folkegruppene «hottentottene» og «buskmennene» tillagt dyriske trekk. I beskrivelsen av «hottentottene» fra Kapplandet ble språket deres gitt dyriske karakteristikker som «Kalkunens og Skjærens Skrig, [og] Uglens Hylen» og de ble under påvirkning av tobakk beskrevet som «et vildt dyr».⁸⁶ Det var imidlertid i beskrivelsen av «buskmennene» at den dyriske sammenlikningen kom tydeligst fram: «Der gives dog vel ikke mange Mennesker, der i sin hele Leveviis bar saa megen Lighed med Markens vilde Dyr».⁸⁷ Deres levemåte ble på alle områder stilt parallelt med et dyrs; måten de jaktet på, samt hvordan de spiste og sov, og dette ble trukket fram som eksempler på «hvilken Grad den menneskelige Elendighed og Usalighed heneden kan stige».⁸⁸ Framstillingen av disse folkegruppene dannet en forestilling av at de befant seg så langt nede på det menneskelige rangstigen at de utgjorde «et Mellemlid mellom fornuftige og ufornuftige Skabninger».⁸⁹ Beskrivelsen fungerte med andre ord som et skrekkeeksempel på afrikanernes nød og mangel på sivilisasjon for den europeiske leseren.

Afrikanerne ble også beskrevet ut ifra en rekke fysiske trekk. Disse baserte seg gjerne på tidligere beskrivelser og pseudovitenskapelige undersøkelser av afrikanere. I «Syd-Afrika»-teksten så vi mer detaljerte beskrivelser av en afrikansk folkegruppe og hvordan de anatomisk skilte seg fra «negeren» og europeere. Til tross for «hottentottenes» likheter til «negerens» «krusede Haar» og «tykke Læber», «adskille de sig dog ved sin Farve, Legems- (især Hjerneskallens-) Bygning og Sprog bestemt fra dem».⁹⁰ Denne anatomiske sammenlikningen viser at det fantes en allerede eksisterende forestilling om hvordan den afrikanske «negeren» så

⁸⁴ Hyam 2002: 76

⁸⁵ Jahoda 1999: 81

⁸⁶ *NMT* 1849 Nr. 3: 42

⁸⁷ *NMT* 1849 Nr. 4: 56

⁸⁸ *NMT* 1849 Nr. 4: 55

⁸⁹ *NMT* 1849 Nr. 4: 55

⁹⁰ *NMT* 1849 Nr. 3: 42

ut. Egenskaper som hudfarge, språk og kranium ble fremmet som markører for å skille folket fra «Negeren».

En slik forekomst var ikke uvanlig, da de fleste som besøkte Afrika kun hadde skisser og reisebeskrivelser å basere seg på, og disse var ofte sterkt generaliserende og overdrevne. I realiteten var det store forskjeller mellom de afrikanske folkene både i hudfarge og fysiske trekk og mange som reiste til Afrika gjenkjente ikke bildet, og mente derfor at folket de møtte ikke var «negere».⁹¹ Den detaljerte anatomiske beskrivelsen av «hottentottene sammenliknet med europeerne gjør det også sannsynlig at beskrivelsen baserer seg på pseudovitenskapelige kategoriseringer av de ulike «rasene» som ble vanlig fra slutten av 1700-tallet. «Hottentottene» skiller seg fra europeerne ved at: «deres Gane er meget mindre end Europæernes og bagtil ikke saa stærkt hvelvet, og Tungen er rundere, kortere og tykkere».⁹² Denne beskrivelsen hadde klare paralleller til pseudovitenskapelige beskrivelser av «den etiopiske rase» i samtiden. Både den svarte fargen, det krusede håret, hodeskallens form og den mindre ganen blir trukket fram som kjennetegn på afrikanere.⁹³ Slike beskrivelser forbindes ofte med rasistiske, pseudovitenskapelige sammenligninger av raser. I misjonsbladet blir imidlertid ikke disse eksplisitt knyttet til en sammenligning mellom europeere og afrikanere.

Beskrivelser av afrikanernes utseende og kroppslige trekk, var en praksis som ser ut til å forsvinne allerede i løpet av 1850-årene. Fokuset ble i større grad rettet mot deres karakter, fysiske tilstand og åndelige mottagelighet heller enn rent fysiske beskrivelser. Dette kan skyldes at store deler av teksten som omhandlet afrikanernes utseende var hentet fra andre tekster som var skrevet tidligere. Delen som omhandlet «buskmennene» i «Syd-Afrika» var en direkte oversettelse av den tyske misjonæren J. J. Kicherers «misjon til buskmennene», som ble publisert allerede i 1801 på engelsk.⁹⁴ Dette viser at bildene av afrikanere slik de ble framstilt i perioden rundt 1850, ikke bare var hentet fra daværende møter mellom misjonærer og den afrikanske lokalbefolkningen, men også møter som hadde forekommet så mye som 50 år tidligere og allerede da eksisterende stereotypier. Bildet som ble dannet av afrikanere i denne teksten var derfor trolig nært knyttet bildene som eksisterte allerede ved århundreskiftet.

En godt etablert stereotypi som vedvarte gjennom perioden var afrikanerne som krigerske, voldelige og grusomme. Dette var gjennomgående i de fleste beskrivelser av ulike

⁹¹ Pieterse 1992: 47

⁹² *NMT* 1849 Nr. 3: 42

⁹³ Pieterse 1992: 46

⁹⁴ Et utgående sitat fra ham finnes i Robert Moffats *Missionary Labours and Scenes in South Africa* fra 1842 og det er trolig fra denne boken utdraget er hentet. Se Moffat 1842: 57-59

afrikanske folkeslag. Dette kom tydeligst fram i teksten «Et Blad af Zululandets Historie» fra 1851, hvor Berlinermisjonæren Posselt gjenfortalte historien til en kristen innfødt, kalt «K», om hans liv og oppvekst. Her ble zuluene framstilt som voldelige og krigerske, som dro til landsbyen hans for å «myrde og at plyndre», og «K» kom så vidt ut av det med livet i behold.⁹⁵ Teksten innledet med å informere om at fortellingen om «en skakkels Zuluers Liv (...) kan tjene til at oplyse om det Folks Karakter, blant hvilket vore Misjonærer nu skulle arbeide».⁹⁶ Teksten var på denne måten med på å forklare situasjonen til norske misjonærer.

Afrikanernes grusomhet kom også fram i misjonsbladet gjennom beskrivelser av deres skikker og tradisjoner. I «Syd-Afrika»-teksten beskrev misjonær Moffat⁹⁷ sitt møte med en gammel «hottentott-kone» som var etterlatt i ørkenen av sine barn fordi hun ikke lenger kunne jobbe:

Saaledes den grusomme Skik, at selv Børnene udsætte de Gamle i Ørkenen til et Bytte for vilde Dyr eller til at døe Hungersdøden, fordi de ei ville ernære dem lengere, naar de ei kunne gjøre nogen Nytte.⁹⁸

Enda verre var beskrivelsen av skikkene til «buskmennene» hvor de tok livet av sine barn hvis barnet var født med en deformering, foreldrene hadde lite mat eller var tvunget til å flykte: «Ja der gives Exempler paa, at Forældrene have kastet deres spæde Børn for den hungrige Løve, der sto brølende foran deres grotte».⁹⁹ Enkelte afrikanske folkegrupper ble derfor avbildet med grusomme «hedenske» skikker, som ga inntrykk av at afrikanerne manglet moralske retningslinjer, noe kristendommen kunne skaffe.

Det var imidlertid ikke alle afrikanske folkegrupper som misjonærene beskrev som krigerske. Mange av afrikanerne under misjonærenes oppfølging var beskrevet som fredeligere, men også disse ble vurdert opp imot en krigersk standard. Da et afrikansk folkeslag i «Syd-Afrika»-teksten ble beskrevet som å ha «langt fra en saa krigersk Aand som flere af Stammene i Afrikas Indrevar er dette ut ifra en etablert forestillingen om at afrikanere fra den indre delen av Afrika vanligvis var krigerske.¹⁰⁰ Dette kan ha en sammenheng med at afrikanerne fra «Afrikas indre» historisk sett hadde hatt langt mindre kontakt med europeere enn folkeslag ved kystområdene. Det gjenstående bildet som ble dannet av afrikanerne var derfor at de enten var

⁹⁵ NMT 1851 Nr. 1: 10

⁹⁶ NMT 1851 Nr. 1: 9

⁹⁷ Denne fortellingen var trolig hentet fra Moffats bok *Missionary Labours and Scenes in South Africa* som ble utgitt i 1942 og omhandler hans tid og opplevelser som misjonær i Sør-Afrika fra 1816-1839.

⁹⁸ NMT 1949 Nr. 3:45

⁹⁹ NMT 1949 Nr. 4: 57

¹⁰⁰ NMT 1849 Nr. 3: 44

voldelige og krigerske, eller ofre for slik voldelig virksomhet fra krigerske «nabostammer». Alle afrikanske folkeslag ble dermed målt opp imot mot en krigersk standard.

Nok en stereotypi som kjennetegnet framstillingen av afrikanere i perioden var at de var dørske og late. Dette var gjennomgående i nesten alle beskrivelser av afrikanere, også de gitt av norske misjonærer. I «Syd-Afrika»-teksten ble «buskmennene» beskrevet som «overordentlig træge og dovne og Intet uden den yderste Hunger kan anspore dem til Virksomhed».¹⁰¹ Beskrivelsen av afrikanerne som dovne var ikke uvanlig i samtiden. Det skyldtes en forestilling om en sammenheng mellom klima og folkekarakter. Et varm og tørt klima ville gjøre de innfødte dovne og lite tilbøyelig for arbeid.¹⁰² Samtidig var det nok en kulturkollisjon mellom misjonærenes protestantiske etikk, som formanet at hver time burde brukes fornuftig, og samfunn som ikke fulgte et slikt prinsipp. Beskrivelsen av afrikanerne som dovne hadde også en åndelig dimensjon. Den norske misjonæren Oftebro beskrev i et brev fra Natal hva han mente skyldes det dårlige oppmøte til gudstjeneste. «Aarsagen til at de Indfødte saa sparsomt besøge Gudstjenesten paa Søndagene, troer jeg mere er deres Dovenskab og Ligegyldighed, end det er deres Frygt for derved at forstyrres deres gamle kjære Skikke».¹⁰³ I flere tilfeller ble forestillingen om afrikanernes latskap brukt som forklaring på deres manglende interesse for kristendommen. Afrikanerne ble dermed sett på som ikke bare fysisk, men også åndelig sløve.

Det fantes imidlertid ikke et enhetlig bilde av afrikanerne i perioden. Ulike afrikanske grupper ble beskrevet ulikt, og gjerne på bakgrunn av deres mottakelighet for kristendom og sivilisasjon. Hvor positivt en afrikansk folkegruppe ble framstilt var i stor grad knyttet til hvor stor grad av europeisk sivilisasjon de hadde tilegnet seg. I en og samme tekst kunne dermed et afrikansk folkeslag bli beskrevet som «venligt og (...) behageligere at færdes imellom», mens andre kunne bli beskrevet som «vilde krigerske folk».¹⁰⁴ Selv om karaktertrekk som dovne og krigerske var utbredt, ble det dermed ikke brukt til å beskrive alle afrikanere, men var ofte en stereotypi andre afrikanske folkegrupper ble definert ut ifra:

Jeg kan trygt sige, at Yoruba (saa kaldes Folket) er en bedre Race Mennesker end alle de afrikanske Brødre, jeg nogensinde har mødt. Der gives neppe nogen Modstand mod Evangeliets Prædiken i Abbekuta. Folkenes Sind og Hjærter synes forberedte for Sandheden i Christo; de ere ikke saa dørske og fordærvede som de paa

¹⁰¹ *NMT* 1849 Nr. 4: 56

¹⁰² Metcalf 2002: 33

¹⁰³ *NMT* 1851 Nr. 5: 83

¹⁰⁴ *NMT* 1851 Nr. 12: 208-209

Kysten. Dette er ikke blot min Mening, men ogsaa de Andres, og en Fremmed vil inden faa Dage selv komme til samme Overbeviisning.¹⁰⁵

Utdraget er hentet fra teksten «Vest-Afrika» fra 1849, som beskrev en afrikansk folkegruppe som hørte til i den Sør-Vestlige delen av dagens Nigeria. Til tross for det positive budskapet, ble de ikke beskrevet gjennom hvilke positive egenskaper de hadde, annet enn mottakelighet mot kristendommen, men heller ut ifra hvilke negative og typiske afrikanske egenskaper de ikke hadde, som å være dorske og fordervede. Til tross for at det var stor variasjon i hvordan afrikanske folkegrupper ble framstilt ble de likevel definert ut ifra et sett egenskaper afrikanere flest ble ansett for å ha.

Samtidig viser utdraget over en forestilling om ulike afrikanske folkegrupper som også kunne rangeres i et hierarki. Denne rangeringen baserte seg på folkets mottakelighet for kristendommen og vestlig sivilisasjon. Mens de kristne afrikanerne i avsnittet over ble beskrevet som bedre enn andre afrikanske folkeslag, ble nomadiske folkeslag som «buskmennene» i «Syd-Afrika»-teksten beskrevet som de mest lavtstående blant alle raser.¹⁰⁶ Det oppsto med andre ord et skille i beskrivelsen afrikanere som hadde hatt mye kontakt med europeere og de som ikke hadde hatt en slik kontakt. I den historiske beretningen «Liberia og Las Palmas» fra 1851 kom dette skillet tydelig fram. Under byggingen av fristanten Liberia skrev en misjonær hvordan de og afroamerikanerne fryktet overfall fra de innfødte afrikanerne som de kalte «de vilde».¹⁰⁷ Liberia var en koloni som i 1822 ble dannet med den hensikt å huse frigitte afroamerikanske slaver fra USA. De fleste av disse var allerede kristne og kjent med vestlig sivilisasjon.¹⁰⁸ Det ble derfor trukket et tydelig skille mellom disse mer siviliserte kristne afrikanerne og de «ville hedningene» som var afrikanerne i en mer uberørt tilstand.

Så langt har bildet av afrikanerne presentert i *NMT* understøttet forestillingen om et hierarki, hvor afrikanerne var lavest rangert og mest primitiv. Det betyr imidlertid ikke at dette var et rigid hierarki uten mulighet for afrikanerne å bevege seg oppover. Tvert imot prøvde misjonsbladet aktivt å motbevise enhver forestilling om at afrikanerne ikke kunne forbedres. Bladet viste gjennomgående til et allerede eksisterende bilde av afrikanere som de mente sto i et konkurrerende forhold til deres eget. Dette var et rasistisk bilde, som misjonsbladet tilskrev boerne, kolonistene og amerikanerne, som ifølge bladet framstilte afrikanerne som fortappt, uten

¹⁰⁵ *NMT* 1849 Nr. 1: 11-12

¹⁰⁶ *NMT* 1849 Nr. 4: 55

¹⁰⁷ *NMT* 1851 Nr. 8: 125

¹⁰⁸ Shillington 2012: 245

mulighet til å endre seg. I teksten «Liberia og Las Palmas» beskriver misjonsbladet det de oppfatter amerikanernes og kolonistenes syn på afrikanerne:

Saaledes kan en Sort eller Farvet være saa riig, velgjørende og from som han vil, han bliver dog foragtet og Verdensmennesket kalder ham en farvet Hund, og det vil vare længe, inden Negeren, Mulatten og hva nu alle de Farvede hedde, kunne naae blot til en skikkelig borgerlig Anseelse.¹⁰⁹

Misjonsbladets eget syn på dette kom fram i teksten «Blandinger». I denne teksten hevdet misjonsbladet at: «Mange endog have paastaet, at de [afrikanerne] ere uimodtagelige for al høiere Dannelsen».¹¹⁰ Dette stemte ifølge misjonsbladet ikke: «Missionen blandt disse har imidlertid beviist det Modsatte».¹¹¹ Utsagnet ble etterfulgt av en kort tekst som viste kristendommens gjennomslag i Sierra Leone og hvordan misjonens skoler hadde bidratt til afrikanernes dannelsen. Dette viser at det eksisterte flere delvis motstridende bilder av afrikanere i perioden, hvor det ene bygget på forestillingen om afrikanerne som lavtstående og uten mulighet for forbedring, og det andre på at afrikanerne kunne veiledes til sivilisasjon.

Misjonsbladets forestilling om at afrikanerne kunne forbedre seg og endre sin situasjon viser at det ikke var snakk om noen rasisme i polygenetisk forstand. Det kom tydelig fram i teksten at afrikanerne hadde samme avstamning som europeere og kunne bli kristne: Når det i «Syd-Afrika»-teksten ble fortalt om buskmenneskenes elendige og gudløse tilstand, med en bønn om at de også en dag kunne få kjenne Guds kjærlighet, sto det: «Og hvorfor skulde dette ikke kunne skje? Ogsaa disse ere af samme Rod som os, og Christus udgydt sit Blod til en Forsoning for deres Synder, er kommen med Lyset og Livet ogsaa til dem».¹¹² Til tross for at afrikanerne ble framstilt med en rekke negative egenskaper som dyriske, krigerske og dovne, ble ikke disse framstilt som essensielle egenskaper som lå i afrikanernes natur, men noe som kunne endres. Misjonsbladet bygget dermed under en forestilling om at afrikanerne var mottakelige for kristendommen og kunne nå en høyere form for dannelsen. Hvorvidt det var mulig for dem å nå samme grad av sivilisasjon og dannelsen som europeerne ble imidlertid ikke nevnt, men det var teoretisk sett mulig. Etter en beskrivelse av «hottentottenes» utseende og egenskaper sto det: «Naar først deres Dorskhed er overvunden, lære de let især Agerdyrkning og endog europeiske Sprog».¹¹³ De kunne med andre ord ta etter europeerne om de klarte å overkomme sine laster.

Dette viser også et underliggende paternalistisk tankegods i misjonsbladet. Afrikanerne hadde mulighet til å endre seg, men ikke uten hjelp fra misjonærene. Afrikanerne kunne endre

¹⁰⁹ *NMT* 1851 Nr. 8: 122

¹¹⁰ *NMT* 1850 Nr. 4: 63-64

¹¹¹ *NMT* 1850 Nr. 4: 63-64

¹¹² *NMT* 1849 Nr. 4: 58

¹¹³ *NMT* 1849 Nr. 3: 42

seg og tilegne seg kristendommen, men da ikke uten hardt arbeid fra misjonærenes side, møtt av hard motstand fra afrikanerne. I «Syd-Afrika»-teksten ble for eksempel «kafferne» beskrevet som et spesielt utfordrende folkeslag: «Kafferne have hidintil vist sig som et for Evangeliet og al sand Dannelselse lidet modtageligt Folk (...) over hvis Nakke Plougen maa gaae tungt, om den skal kunne gjøre nogen Fure og bedre Jord til Sædens Modtagelse».¹¹⁴ Dette viser at selv om det var håp for afrikanernes frelse og høyere dannelse, så var det ikke alle som ble betraktet som å ha like gode utsikter. Sterk oppofrelse fra misjonærens side var det eneste som kunne danne grunnlaget for deres utvikling. Afrikanerne i nærheten av misjonsstasjoner ble ansett for å være under misjonærenes «pleie».¹¹⁵

Selv om de fleste tekstene viste til en mulighet for forbedring og dermed et monogenetisk syn på forholdet mellom afrikanerne og europeere, så var det også enkelte tekster som beveget seg i retning en mer polygenetisk tilnærming. I teksten «Liberia og Cap Palmas» fra 1851, hvor misjonær Wilson beskrev de afrikanske «hedningene» i Cap Palmas, sto det:

Han fant Hedenskabet her som andetsteds. Løgn, Bedrag og Tyveri hører til alle Negeres Natur. Sig selv bestjæler ikke gjerne Negeren paa Cap Palmas, men derimod gjør han sig ingen Betænkning ved at bestjæle Fremmede og navnlig de Hvide.¹¹⁶

Her ble løgn, bedrag og tyveri beskrevet som egenskaper som ikke var knyttet til den «hedenske tilstand», men afrikanernes natur. Det var dermed noe biologisk som ikke kan endres. Det var dermed både tekster som inneholder rasistiske og ikke-rasistiske utsagn misjonsbladet i årene rundt 1850.

Konklusjon

Felles for de fleste framstillingene av afrikanerne i *Norsk Misjonstidende* perioden rundt 1850 var at det var bygget på et forestilt hierarki basert på grad av sivilisasjon, hvor afrikanerne ble rangert lavest blant verdens folkeslag. Afrikanerne ble framstilt som primitive sammenliknet med andre «raser» og bildene som fremmes er av afrikanerne som dyriske, krigerske, grusomme og late. Hvorvidt disse egenskapene var knyttet til afrikanernes natur ble det ikke gitt entydig svar på gjennom bladet. I de aller fleste tilfeller fulgte bladet den monogenetiske forestillingen om at afrikanerne var av samme opphav som europeerne og at afrikanernes negative egenskaper ikke var noe som var dem naturgitt, men kunne endres. Dette innebar at afrikanerne i teorien

¹¹⁴ *NMT* 1849 Nr. 4: 59

¹¹⁵ *NMT* 1849 Nr. 3: 43

¹¹⁶ *NMT* 1851 Nr. 9: 138

kunne endre sin posisjon i hierarkiet og tilegne seg ulike grader av sivilisasjon. Slik sett var bladet stort sett ikke rasistisk i en polygenetisk forstand i 1850, selv om enkelte av utsagnene i tekstene indikerer at løgn og bedrageri lå i all afrikaneres natur. Det er dermed ikke et så entydig bilde av misjonsbladets holdning til afrikanerne som fritt for rasisme slik Simensen beskrev det. Hovedbildet i bladet baserer seg imidlertid på den paternalistiske forestillingen om at afrikanerne kan endre seg gjennom veiledning fra misjonærene. Dette er en forestilling som kom til å bli sterkere gjennom perioden.

3: 1890: Misjonsbladene under «the scramble for Africa»

I 1850 bar bildet av afrikanerne preg av paternalistiske forestillingen om at afrikanerne kunne komme seg ut av sin primitive og tidvis dyriske tilstand med hardt arbeid fra misjonærenes side. Denne paternalistiske forestilling kom til å enda mer framtrædende i 1890 og underbygget av forestillingen om de afrikanske «hedningenes» rop om hjelp.

Siden 1850 hadde NMS utvidet sin virksomhet. I Norge ble det opprettet nye følgeblader til *Norsk Misjonstidende: Missionslæsnig for kvindeforeninger* i 1884 og *Missionsselskabets Barneblad* i 1896. Begge disse ble utgitt med spesifikke målgrupper for øyet, misjonsvirksomhetens kvinneforeninger og barneforeninger. Alle tre bladene vil fungere som utgangspunkt for analysen. Her vil det være interessant å se hvorvidt det er et samstemt bilde av afrikanere som framstilles innad i NMS sine publikasjoner, eller om bildet vil variere etter mottaker. NMS hadde også utvidet virksomheten i Afrika. I 1866 ble det besluttet at NMS skulle utvide misjonsmarken i Afrika til å inkludere Madagaskar. Dette var på bakgrunn av lite framgang i omvendelsen av zuluene, god økonomi på hjemmefronten og et nytt kull med nyutdannede som var flere enn de som trengtes i Zululand.¹¹⁷ For NMS var Madagaskar en suksessfortelling. Fra å ha møtt mye motstand mot kristningen av befolkningen fra zulukongen, ble den madagassiske dronning tidlig døpt og befolkning ble anbefalt å kristnes av myndighetene.¹¹⁸ I perioden gjenspeiler dette seg i misjonsbladene gjennom et stort fokus på Madagaskar.

Ekspansjonen av NMS sin virksomhet i Afrika foregikk i en kontekst preget av imperialismen og kolonisering. De siste tiårene av 1800-tallet foregikk det en intens konkurranse mellom de europeiske maktene om tilegnelser av kolonier i Afrika.¹¹⁹ Dette blir også tydelig for den norske misjonsvirksomheten. I Zululand møtte de norske misjonærene stadig mer fiendtlighet og mistillit fra kongen. Den økende spenning mellom det ekspanderende britiske Natal og Zululand truet misjonens tilstedeværelse i landet, og misjonærene ble avhengig av britisk beskyttelse for å bli værende. Alt misjonsarbeid måtte imidlertid opphøre da enhver kontakt med misjonærene fra de innfødtes side ble betraktet som potensielt forræderi. I 1878 måtte misjonærene og deres familier forlate landet etter advarsel fra britene om at det kunne komme til invasjon. Situasjonen stabiliserte seg ikke for misjonen i Zululand før etter den

¹¹⁷ Uglem 1979: 93, Jørgensen 1992: 39

¹¹⁸ Jørgensen 1992: 44

¹¹⁹ Reid 2012: 139 og Hyam 2002: 215

britiske annekteringen i 1887.¹²⁰ Også på Madagaskar fikk misjonærene skjenne trykket fra «the scramble for Africa», men denne gangen fra Frankrike. I 1883 ble Madagaskar angrepet av Frankrike. Det kom imidlertid ikke til invasjon og konflikten endte i to år senere, men det vekket et hat for europeere som tvang mange misjonærer til å forlate utsatte misjonsstasjoner til fordel for større byer. Med den franske invasjonen i 1895 forverret situasjonen seg ytterligere. Madagaskars formelle innlemmelse i det franske imperiet året etter, utløste et voldsomt nasjonalistisk hat mot europeerne, inkludert de norske misjonærene. Hundrevis av kirker ble brent og flere misjonsstasjoner ble plyndret. Ingen av de norske misjonærene kom imidlertid til skade. Opprøret varte fram til 1897. Etter det var det de franske katolikkene som utgjorde den største utfordringen for misjonsvirksomheten. Forholdene på Madagaskar stabiliserte seg derfor ikke før ved århundreskiftet.¹²¹

Misjonsbladene

Innen 1890-årene ble *Norsk Missionstidende* utgitt to ganger i måneden, til forskjell fra den månedlige utgivelsen i 1850, men ellers var lengden på numrene den samme.¹²² Bladet inkluderer i denne perioden noen illustrasjoner med tilhørende tekster som forklarte bildet. De fleste illustrasjonene er fra Madagaskar og avbilder misjonsstasjoner, menigheter og noen innfødte. Bladet består av en rekke ulike tekster, som i stor grad samsvarer med de fra forrige periode. Dette innebærer alt fra tekster knyttet til misjonsmarken til oppbyggende tekster basert på bibelutdrag. Fokuset for misjonsberetningene fra 1890 ligger på Afrika og da spesielt Madagaskar med beretninger fra de tre hovedområdene: Innlandet, Østkysten og Vestkysten. Analysen vil ta utgangspunkt i fire tekster fra 1890-årene som i stor grad beskriver Afrika og afrikanere. Teksten «Fra Afrika» fra 1890 forteller om tilstanden i Afrika og om leveforholdene til afrikanerne. Teksten er spesielt interessant fordi den legger vekt på at «saaledes er det overalt i Afrika» og dermed gir generelle framstillinger, heller enn lokale trekk. Analysen vil også ta utgangspunkt i teksten «Anlægget af Missionsarbeidet i Afrika» fra 1891, som *NMT* hentet fra det skotske statskirkelige misjonsblad. Denne teksten går gjennom hvilke hindringer som møter Evangeliet på misjonsmarken og dermed også mer generelle beskrivelser av afrikanere. «Fra

¹²⁰ Jørgensen 1992: 48-49

¹²¹ Jørgensen 1992: 52-53

¹²² Det er nå generalsekretæren for NMS, pastor Lars Dahle, som er redaktør for bladet, med hjelp av pastor S. E. Jørgensen.

Vestkystmissionen» fra 1890 gir en rapport fra ulike misjonsstasjoner på Madagaskars vestkyst samt noen betraktninger om afrikanerne i området.

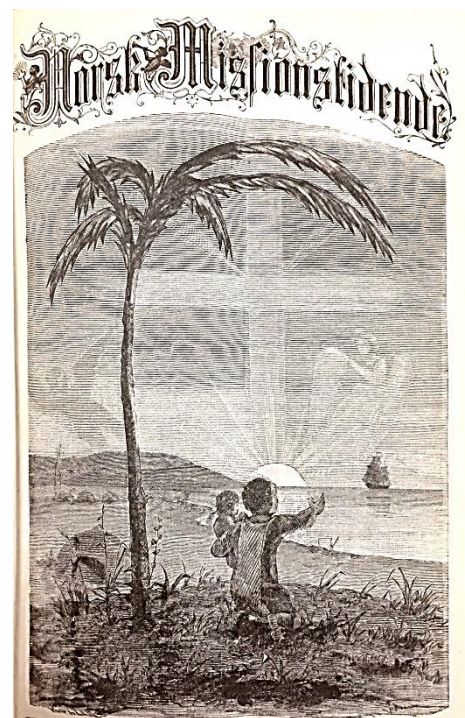
NMT sitt følgeblad, *Misjonslæsning for Kvindeforeninger*, ble utgitt to ganger i måneden. Bladet besto hovedsakelig av brev fra kvinnelige misjonærer stasjonert på NMS' misjonsmarker, men også brev fra tilreisende. *MKF* holdt også leserne oppdatert på hvilke gaver som hadde blitt donert til misjonsmarken fra de ulike kvinneforeningene. De fleste beretningene kom fra Afrika, men det var i motsetning til *NMT* ingen tekster som hadde som formål å beskrive tilstanden i Afrika. Teksten jeg har tatt utgangspunkt i fra dette bladet er reisebeskrivelsen «Reisebrev» fra 1890. Teksten går over tre nummer og bidrar med noen beskrivelser og betraktninger av afrikanerne fra de reisende. Teksten egner seg godt til analyse siden slike betraktninger var sjeldne fra misjonærene som daglig arbeidet med afrikanerne på misjonsstasjonene.

Missionsselskabets Barneblad var også følgeblad til *NMT* og ble utgitt to ganger i måneden og var på åtte sider per nummer.¹²³ Bladet hadde et forsidebilde og ca. to heldekkende bilder per nummer. Bladet hadde mye av den samme oppbygningen som *NMT*, men inneholdt også fortellinger basert på kristne verdier, beskrivelse av et eksotisk dyr med illustrasjon, og fortellinger fra misjonsmarken. Det var i all hovedsak i tekstene fra misjonsmarken at afrikanere ble beskrevet. Analysen vil derfor ta disse tekstene som utgangspunkt. Tekstene som vil utgjøre grunnlaget for analysen er «En kveldstund i Thosi», hvor noen afrikanere på en misjonsstasjon forteller historier om spøkelses og forfedres ånder, samt en lengere fortelling som går over seks nummer, «Et besøg paa en bistasjon», som tar for seg en norsk misjonærs reise og opphold på en bistasjon i Zululand. Begge tekstene er fra 1899.

¹²³ Bladet ble redigert av misjonsprest A. Valen og pastor D. F. Mohr som var leder for misjonsskolen.

Forsidebilder

Alle misjonsbladene har i 1890-årene forsidebilder og disse kan bidra til å si noe om bildet som ble formidlet av afrikanere i perioden. Forsidebildet til *NMT* (til høyre) ble trykket for første gang i 1883 og var inspirert av bibelutdraget, «Ropet fra Makedonia».¹²⁴ Bildet viser en strand, med et enkelt palmetre. Ved siden kan man se flere afrikanske «hytter». Under palmetreet sitter en afrikansk kvinne på knær med et spebarn i ene armen og den andre utstrakt i en bønn om hjelp mot et misjonsskip i horisonten. Bak skipet, og i sentrum av bildet, står solen opp med et lysende kors som bringer håp til det afrikanske kontinentet og fordriver skyggen av en demon. Personen på stranden mørkhudet og ikled et klede og representerer verdens «hedninger». Bildet framstiller afrikanerne som bedende etter misjonærenes hjelp. Dette er imidlertid ikke et bilde som kom fram i misjonsbladenes tekster i perioden, da afrikanerne ofte ble framstilt som uinteressert i kristendommen.

Også *MKF* hadde et forsidebilde i perioden. Bildet viser et landskap innrammet av palmetrær. Langs midten renner en elv som deler landskapet i to. På den ene siden ser man en afrikansk «hytte» hvor en afrikansk kvinne med et lite barn sitter. På den andre siden ser man i det fjerne et tradisjonelt kirkebygg med spir. De to sidene blir koblet sammen med en bro. Bildet illustrerer hvordan misjonærene, og ikke minst de mange kvinneforeningene er med på å bygge en bro mellom afrikanerne og kirken slik at Afrikas «hedninger» kan få tilgang til kristendommen.

¹²⁴ Forsidebildet er inspirert av bibelutdraget 'ropet fra Makedonia' som lyder: *Om natten hadde Paulus et syn. Han så en makedonier som stod og kalte på ham og bad: «kom over til Makedonia og hjelp oss!» Da han hadde hatt dette synet, forsøkte vi straks å komme til Makedonia; for vi skjønte at Gud hadde kalt oss til å forkynne evangeliet der* (Apostlenes gjerninger 16, 9-10).

Forsidebildet til barnebladet viser to barn, en gutt og en jente. Gutten er mørkhudet og leser med fingeren i en stor bok, mens jenta, som er hvit, sitter ved siden av og hjelper til. Jenta ser betraktelig eldre ut enn gutten. Tydeligst er budskapet om at det hvite barnet, som er eldre og kan lese, skal hjelpe det afrikanske barnet, men underliggende også er et budskap om hierarki. Afrikanerne trenger misjonærenes hjelp og veiledning.

Tekstene

På 1890-tallet ble afrikanerne i stor grad presentert som underlegne europeerne i tekster i misjonsbladene. I forrige kapittel så vi at misjonsbladet rangerte ulike folkeslag hvorav afrikanerne ble ansett for å rangere lavest. Denne forestillingen vedvarte også gjennom denne perioden, spesielt i *NMT*, men også i *NMB*. Afrikanerne ble framstilt som underlegen i form av utilstrekkelig militær og våpen, intellekt, religion og kultur etter en europeisk standard. Når misjonær Røstvig i teksten «Fra Vestkystmissionen» i *NMT* beklaget seg over at en ekspedisjon «ikke skulde været ledet af en europæisk Officer; den vilde da rimeligvis været færdig for længe siden med sine Operationer, og Landet saaet Fred» var det med en forestilling om at europeerne ville være mer kompetent enn afrikanerne til å lede en slik ekspedisjon.¹²⁵ Likeledes skrev den norske misjonæren Andreassen i et brev fra samme tekst om hvor vennlig han hadde blitt tatt imot av afrikanerne på St. Augustin, som hadde respekt for den hvite mann:

Augustinerne roser sig af at være de hvide Folks Venner fremfor de øvrige Sakalava. Dette er vistnok ogsaa saa. De har i lange Tider nydt timelig Fordel af Europæerne, saa der er en almindelig Velstand blant Folket. Dernest har de Tid til anden seet meget til, og til dels været truet, af Europæernes Krigsskibe, og det har givet dem Respekt for den hvide Mands Overlegenhed.¹²⁶

I tillegg til å etablere «den hvite Mands» militære overlegenhet, viste utdraget også en forestilling om en kulturell overlegenhet, hvor en nærhet med europeere over tid hadde ledet til større velstand blant dette afrikanske folket enn andre afrikanske folk uten en slik kontakt.

¹²⁵ *NMT* 1890 Nr. 2: 28

¹²⁶ *NMT* 1890 Nr. 2: 30

Europeerne og misjonærene brakte med andre ord en bedre levestandard til det afrikanske folket.

For misjonsbladene *NMB* og *NMT* var det i stor grad mangelen på skolegang og opplæring som gjorde afrikanerne underlegen europeerne. I *NMB* ble overtroen blant afrikanere forklart ut ifra at de hadde manglende skolegang sammenliknet med barn i Norge. I «En kveldstund i Thosi» kom det tydelig fram at norske barn ble ansett som overlegne på bakgrunn av at de hadde gått på skole. I teksten fortalte noen gutter at de trodde på spøkelses, da «kenolier», som var forfedrenes ånd, kunne komme og besøke dem om natten. Da den norske misjonæren avfeide dette, svarte de: «det kan nok hende der ikke er spøkelses hjemme i Norge hos dere. For der er alle kloge og har gått paa skole lige fra de var smaa».¹²⁷ Afrikanerne framsto dermed som underlegne sammenliknet med norske barn grunnet manglende skolegang. Denne tilstanden av underlegenheten var imidlertid ikke knyttet til noe i afrikanernes biologi, men var foranderlig gjennom opplæring og skolegang. Afrikanerne hadde dermed behov for misjonærenes undervisning.

En liknende forestilling av afrikanerne kommer fram i *NMT*, gjennom teksten «Anlegget af Missionsarbeidet i Afrika» fra 1891, hvor afrikanernes overtro ble sterkt knyttet til deres manglende kunnskap om verden:

En anden Hindring for Guds Riges Fremvekst er Afrikanerens Tro paa onde, overmenneskelige Magter. Han omgives af Livets sørgelige Foreteelser, Ulykke, Sygdom og Død. Intet af dette kan han forklare sig af naturlige Aarsager. Han er yderlig uvidende om de simpleste Love i Naturen. Derfor søger han Grunden i de usynlige Virkninger av Tryllemidler og Heksekunster.¹²⁸

Teksten fremstilte det som misjonærenes oppgave å få en slutt på overtroen og bringe denne kunnskapen også til afrikanerne: «Det er Kirkens Opgave at forklare Livet for Afrikaneren, at vise ham, hvorledes han kan undgaa dets Onder og helbrede dets Sygdomme ved naturlige Midler og menneskelig Dygtighed».¹²⁹ I så måte underbygget bladet en paternalistisk forestilling av forholdet mellom afrikanere og europeere, hvor afrikanerne ble framstilt som uvitende barn som trengte opplæring og oppdragelse inn i europeisk kultur og kunnskap, av misjonærene.

Denne paternalistiske tankemåten om å hjelpe afrikanerne til en høyere grad av sivilisasjon ser ut til å stamme fra en forestilling om at europeerne skylder afrikanerne noe. I sammenheng med beskrivelsen av det drepende klimaet, som hadde gjort det vanskelig for europeere å

¹²⁷ *NMB* 1899 Nr. 4: 31

¹²⁸ *NMT* 1891 Nr. 11-12: 236

¹²⁹ *NMT* 1891 Nr. 11-12: 237

oppholde seg i Afrika, sto det også; «Veien til Hjertet av dette Fastland, fortæller om den store Hævn, som Afrika tager for Fortidens uretfærdighed». ¹³⁰ Her er det trolig snakk om slavehandelen, men misjonærene var også sterkt imot kolonistenes behandling av afrikanerne.¹³¹ Det var ikke uvanlig, særlig blant kristne, i samtiden å forestille seg at europeerne hadde et særskilt ansvar for afrikanerne, for å gjøre opp for den urett som hadde forekommet under slavehandelen.¹³² Teksten framstilte det som misjonærenes ansvar og plikt å gjøre noe med afrikanernes nesten dyriske tilstand av uvitenhet og overtro som bot mot tidligere urettferdighet. Dette viste mye av den samme tankegangen som lå bak Kiplings dikt «The White Man's Burden» fra 1899, som hevdet at den hvite mann på grunn av sin høytstående sivilisasjon hadde en moralsk plikt til å hjelpe og oppdra de på et lavere nivå. I så måte delte misjonsbladet noen av elementene ved den imperialistiske tankegangen i samtiden.

Forestillingen om at afrikanerne kunne rangeres lavt på den menneskelige rangstige sammenliknet med europeere var godt etablert i perioden, men ifølge «Anlegget af Missionsarbeidet i Afrika» skyldes dette at europeerne hadde hatt begrenset mulighet til å oppholde seg i Afrika:

Klimatet har gjort, at Afrikaneren danner Bagtroppen blant Jordens Folkeslag. Civilisation og Kristendom har gjennom Aarhundreder forgjæves søgt at over Kystens usunde Belte Indtil Europæerne lærer at leve i Afrika, ikke blot at dø der, vil Guds Rige kun gaa langsomt frem der.¹³³

Siden klimaet var så varmt i Afrika at europeere slet med å oppholde seg der, kunne de heller ikke bringe sivilisasjon og kristendom til afrikanerne, som kunne ha fått dem til å rangere høyere i dette hierarkiet. Afrikanerne trengte med andre ord veiledning fra europeerne.

Misjonærene kunne imidlertid hjelpe afrikanerne på flere områder. I teksten «Anlegget af Missionsarbeidet i Afrika» ble det hintet til at afrikanernes dovenskap og sløvhet var knyttet til måten de bodde på, da det ikke var nok gjennomlufting i afrikanernes hus:

Forskjellen mellom det at sove i en Græshytte og i et luftigt Hus er indlysende, I det førstnævnte vaagner saa træt, som om man ikke havde sovet, i det sidstnævnte er Luften kjølig om Morgen, som den har været om Natten, og man staar op forfrisket af en sund Søvn og med Lyst og Kraft til Dagens Arbeide.¹³⁴

Hvis afrikanerne fikk europeiske hus å ligge i ville de med andre ord få mer arbeidslyst og opplagthet. Dorsket, som også ble brukt til å beskrive afrikanerne i 1850, var med andre ord

¹³⁰ *NMT* 1891 Nr. 11-12: 237

¹³¹ Jørgensen 1992: 50 viser gjennom et sitat fra *NMT* sin årsberetning fra 1900 forestillingen om at «der hviler en Blodskyld over den europæiske Indvandring».

¹³² Hyam 2002: 94

¹³³ *NMT* 1891 Nr. 11-12: 237

¹³⁴ *NMT* 1891 Nr. 11-12: 238

ikke en medfødt egenskap hos afrikanerne, men noe som kunne endres gjennom europeisk håndverk.

Misjonsbladets framstilling av afrikanere spilte på dikotomier. Den tydeligste er mellom kristen og hedning, lys og mørke, vill og sivilisert, dum og fornuftig eller utdannet. Hvordan afrikanerne ble framstilt som uvitende og europeerne som skolerte og kunnskapsrike har allerede blitt illustrert ovenfor. Allerede i 1850 var det et en forskjell mellom hvordan afrikanere ble framstilt basert på hvor stor innflytelse kristendom og europeisk kultur hadde fått i området og på de innfødte. I 1890 var dette skillet mellom kristen og hedning blitt tydeligere. Skillet kommer tydeligst fram i *NMB*, hvor «hedningene» er barbente og nesten nakne, mens de kristne er pent kledd etter europeisk standard. I teksten «Et besøk på en bistasjon» fra 1899 møter misjonæren på noen afrikanere på sin reise til bistasjonen. «Det var en gammel mand og en del unge piger. Den gamle mand havde bare nogen skindstykker om livet, og hver af pigerne havde et teppe om sig. De var altsaa hedninger».¹³⁵ Det framstår her som deres mangel på «ordentlige klær» etter europeisk standard var nok til å kunne se at de var «hedninger». Dette skillet kommer også fram under beskrivelsen av gudstjenesten i samme tekst:

Alle de kristne havde ordentlige klær paa sig, og de satte sig paa bænkerne. Men de fleste hedninger var nøgne. Det vil sige, at mænd og gutter har nogen skindstykker om livet, og koner og piger enten et skindstykke eller et stykke tøj om sig. Alle som ikke havde ordentlige klær paa sig, maatte sætte sig paa jordgulvet.¹³⁶

Nakenhet var et trekk som i *NMB* blir sterkest knyttet til de afrikanske «hedningene». Til tross for at dette skillet mellom hedning og kristen kom tydelig fram i *NMB* er ikke dette like tydelig i *MKF*. Når teksten beskriver en særskilt velkledd afrikaner etter europeisk standard beskrives det som «Paa deres ansigter har Civilisationen allerede sat sine Mærker; om de ogsaa er Kristne, tør jeg ingen Mening have».¹³⁷ Det evardermed ingen nødvendig sammenheng mellom en oppfatning av afrikanere som sivilisert og hvorvidt de hadde blitt kristne. En slik bemerkning så imidlertid ut til å være unik for *MKF* i perioden.

Beskrivelsen av afrikanske «hedninger» som dyriske er også noe vi kan se i 1890 i alle av *NMS* sine blader, men på ulike måter. I teksten «Anlegget af Missionsarbeidet i Afrika» ble afrikanernes tilværelse beskrevet som var tilnærmet dyrisk:

At vække Afrikaneren af hans dybe Søvn, at faa ham til at føle. At der er høiere Magter, der burde faa øve sin Indflydelse over ham, end Følelsen af Sult, at indyde ham Længsel efter noget høiere end hans nuværende, næsten dyriske Tilværelse, det er Maalet for Misjonærens Arbeide.¹³⁸

¹³⁵ *NMB* 1899 Nr. 15: 115

¹³⁶ *NMB* 1899 Nr. 17; 131

¹³⁷ *MKF* 1890 Nr. 2: 12

¹³⁸ *NMT* 1891 Nr. 11-12: 236

Dette skyldtes deres mangel på åndelighet overfor Gud og en mangel på et større formål enn å skaffe familien mat. Det var imidlertid misjonærenes jobb å få afrikanerne ut av det de anså som en nærmere dyrisk tilværelse. Dette viste at det dyriske ikke ble oppfattet som knyttet til afrikanerne i form av natur, men en del av den paternalistiske forestillingen om at tilstanden kunne endres med misjonærenes hjelp.

Også i *NMB* ble en afrikansk folkegruppe tillagt dyriske assosiasjoner. I teksten «En kveldsstund i Toshi», hvor to afrikanske gutter snakket om en tidligere afrikansk folkegruppe som bodde i området, ble de omtalt som «halvmennesker» som de nåværende innbyggerne hadde jaget inn i skogen med europeiske våpen for mange år siden.¹³⁹ I beskrivelsen av et møte med en av disse «halvmenneskene» ble de ilagt dyreliknende karaktertrekk som fullstendig dekket av hår og menneskesky:

pludselig saa de en fæl skikkelse, som dukked op. Det saa ud som en mans, men med et forfærdelig langt haar ned i øinene, og lodden var han over hele kroppen. Han stod et øieblikk stille og stirres paa jægerne. Men saa satte han afsted, saa det knaged i skogen.¹⁴⁰

Sitatet kan minne om beskrivelsen av en gorilla, men i bladet var dette en av «halvmennene», et nesten mytisk afrikansk folk som bodde i skogen. De dyriske sammenlikningene er her dermed knyttet til beskrivelsen av afrikanere med en veldig primitiv levemåte og som manglet noen forestilling om høyere makter eller en sivilisert levemåte etter europeisk standard.

Også i *MKF* ble noen afrikanere ilagt dyriske trekk, men her så det i større grad ut til å være en del av en eksotisk fasinasjon hos den tilreisende: «Alle disse Ansigter! Nogle saa vilde og dyriske, at jeg neppe tør se ind i dem, og andre ganske vanlige og milde».¹⁴¹ I teksten «Reisebrev» beskrev forfatteren alle folkeslagene hun kunne identifisere i Durban i Natalkolonien. I teksten uttrykte hun en spesiell fasinasjon for afrikanerne og flere av de mannlige afrikanerne ble framstilt som tiltrekkende og staselige:

Vor særlige opmærksomhed vækker naturligvis Kafferne. Se blot han der, hvor kjæk han skrider frem! Han fører sig som en Konge – en Holdning saa stolt, en Gang saa elastisk, men med Klædningen staar det kun daarligt til: en sæk, hvis Filler slaar ham im Læggene, er hele Stadsen.¹⁴²

Det ligger en slags eksotisk beundring i *MKF* sin beskrivelse av enkelte afrikanere som gir assosiasjoner til forestillingen om «the noble savage». Dette innebar et romantisk bilde av afrikanerne som var vanlig i litteraturen i samtiden. Afrikaneren som ble beskrevet ovenfor bar eksempelvis et hederstegn som viste at han hadde deltatt i Zulukrigene. Det er nok i dette bladet

¹³⁹ *NMB* 1899 Nr. 4: 31

¹⁴⁰ *NMB* 1899 Nr. 4: 31

¹⁴¹ *MKF* 1890 Nr. 2: 11

¹⁴² *MKF* 1890 Nr. 2: 11

antydningen til forestillingen om «the noble savage», som ellers var fraværende i misjonsbladene i perioden, kommer klarest fram.

I *MKF* ble afrikaneres grad av sivilisasjon vurdert ut ifra hvorvidt de kledde seg etter en europeisk standard. I teksten «Reisebrev» fra 1890 beskrev den tilreisende hvordan afrikanerne i Durban gikk kledd. Etter å ha påpekt hvordan noen afrikanere gikk rundt i sekker konkluderte hun med at:

det [er] blot paa første Kulturtrin, Kafferne nøier sig med slig Dragt. Se her har vi allerede en, der er naaet et Trin høiere op: en svær graa Frakke, der ligner en Slaabrok, hænger vid og løs om hans Skikkelse (...) Og se her – nei det bliver værre og værre – denne Herren har anskaffet sig en sort Frakke og en hvid Skjorte, som dingler ham om Benene. Men vi træffer ogsaa paa fuldkomne Gentlemen med blankpudsede Støvler, Hat og fuld Dress, hvor end ikke Spradelømmetørklædet mangler. Paa deres Ansigter har Civilisationen allerede sat sine Mærker.¹⁴³

Afrikanerne som kun gikk med sekker var dermed på det laveste kulturtrinn, mens de som var kledd opp etter europeisk standard ble ansett som mer siviliserte. Afrikanerne ble med andre ord ikke rangert etter en forestilling om et hierarki av ulike folkeslag, men heller en klassesdeling som i stor grad baserte seg på økonomiske. Denne forestilling kan være et slags speil med kategorier fra eget samfunn overført til afrikanerne.

Et bilde av afrikanerne som var nytt for perioden 1890 var at de levde i en tilstand av frykt. Dette bildet var hovedsakelig knyttet til barnebladet. Beskrivelsen av afrikanerne som redde kom tydeligst fram i teksten «By og barn hos sakalaverne» fra *NMB*. Teksten var knyttet til et bilde av noen sakalaverbarn som satt utenfor en landsby og lekte.

De kan se noksaa glade og lykkelige ud, naar man kommer ind blandt dem, mens de sidder gruppevis slig, som du ser dem her. Men kommer du til at snakke lidt med dem, hører du snart, at det er saa meget, de er saa redde for. De tør aldrig, slig som du er vant til, springe omkring og leke sig hvor de vil. De maa altid holde sig i nærheden af hytterne. Røvere kunde jo ellers faa tag i dem. (...) Saa er der onde mennesker, som kan sædde sygdom og alslags ondt paa dem, tror de. Derfor er de især rædde alle fremmede.¹⁴⁴

Inntrykket blir at afrikanerbarna lever i redsel for grusomhetene som beskrives som vanlige i Afrika. Det var kun i *NMB* at afrikanernes redsel blir omtalt eksplisitt. I *NMT* snakkes det heller om redslene som eksisterer i Afrika. I teksten «Fra Afrika» i *NMT* fra 1890 som skulr gi en generell beskrivelse av tilstanden i Afrika, ble teksten innledet slik: «Hvor sørgelige lyder ikke Skildringene af de Indfødtes Tilstand og navnlig Rædslerne ved Tilfangetagelsen og Salg af

¹⁴³ *MKF* 1890 Nr. 2: 11-12

¹⁴⁴ *NMB* 1899 Nr. 12: 91, 94

Slaverne». ¹⁴⁵ Fokuset lå da heller på redslene eller grusomhetene i Afrika, som var grunnlaget for afrikanernes frykt, heller enn deres frykt i seg selv.

Samtidig vedvarte også bildet fra 1850 av afrikanerne som krigerske. I 1890 var fokuset imidlertid skiftet mer mot at afrikanerne levde i en tilstand av krig, heller enn at de var krigerske i seg selv. I teksten «Fra Afrika» ble situasjonen i Afrika beskrevet

Landet er sønderrevet af Stridigheder, Voldshandlinger, Grusomheder, Skjændselshandlinger, Mord, Røverier, Overtro og Uret av alle Slags. Her har Kongostaten og her har Missionen en kjæmpemæssig Opgave at løse. Taalmodighed, Taalmodighed, Taalmodighed! – det maa være Løsenet for Afrika. ¹⁴⁶

Dette spesifikke utdraget er hentet fra en beskrivelse av tilstandene i Kongo, men teksten hevdet under at «saaledes er det overalt i Afrika» og gjorde det dermed til et generelt trekk. ¹⁴⁷ Også dette var imidlertid et punkt som ble framstilt som misjonærenes oppgave å løse. Det var med andre ord en sterk ansvarsfølelse fra den norske misjonens side over afrikanerne og en sterk forestilling om at de var avhengig av misjonærenes hjelp.

Konklusjon

Det dominerende bildet av afrikanerne i misjonsbladet på 1890-tallet var at de lå langt etter europeerne i utvikling av sivilisasjon. Afrikanerne ble framstilt som uvitende, redde, overtroiske og i en nærmest dyrisk tilværelse. Slående for 1890 var imidlertid den paternalistiske forestillingen om at denne tilstanden var foranderlig og at misjonærene gjennom undervisning kunne endre på dette. Fokuset på undervisning og opplæring både i kristendom og allmennkunnskap sto sterkt i denne perioden, og man mente at afrikanernes overtro og lit til tryllemidler skyldtes uvitenhet om verden. At afrikanerne i det hele tatt lå langt bak i hierarkiet av verdens folkeslag ble forklart med at klima hadde gjort det vanskelig for europeere og misjonærer å oppholde seg der over lenger tid og dermed ikke har fått spredt europeisk sivilisasjon, teknologi og levestandard til afrikanerne. Samtidig hersket det også en forståelse av at europeerne hadde skyld i afrikanernes elendige tilstand på grunn av grusomheten de ble utsatt for gjennom slavehandel og, i flere tilfeller, brutal kolonisering. Misjonærene anså det ikke bare som et religiøst kall, men også en moralsk plikt å «oppdra» afrikanerne til sivilisasjon. Afrikanernes primitive tilstand var med andre ord foranderlig og skapt av ytre forhold heller enn noe naturgitt. I sett ut ifra den polygenetiske forståelsen av rasisme var det dermed ingen

¹⁴⁵ *NMT* 1890 Nr. 10: 193

¹⁴⁶ *NMT* 1890 Nr. 10: 194

¹⁴⁷ *NMT* 1890 Nr. 10: 194

rasistiske framstillinger av afrikanere i de utvalgte tekstene fra 1890. Dette kom imidlertid til å endre seg utover 1900-tallet hvor forskjeller mellom hvite og svarte ble mer tydeliggjort.

4: 1920: Misjonsbladene i mellomkrigsårene

I 1890 så vi at forestillingen om at afrikanerne sto på et lavere utviklingstrinn vedvarte, men at den paternalistiske forestillingen om at de kunne utvikle seg med misjonærenes hjelp og at det var misjonærenes plikt å hjelpe sto sterkt i perioden. I 1920 ser vi at den paternalistiske forestillingen fortsatt står sterkt, men at spørsmålet om bildet av afrikanerne var rasistisk eller ikke blir mer nyansert. Vi vil også se at det har blitt en større forskjell på misjonsbladenes fokus. Mens *NMT* og *MKF* i stor grad rapporterte om framgangen på de ulike misjonsstasjonene og de kristne afrikanerne der, fokuserte *NMB* i større grad på hedenskapens grusomheter.

Siden 1890 har NMS for første gang opprettet en misjonsstasjon utenfor Afrika. Dette skyldtes blant annet økende konkurranse med Kinamisjonsforbundet. I 1901 ble det vedtatt at NMS skulle ta opp misjonsarbeid i Kina og året etter reiste de første misjonærene dit.¹⁴⁸ Det ble også lagt planer for en utvidelse av misjonsmarken i Afrika. Det hadde på starten av 1900-tallet blitt dannet et økende antall Sudanmisjonsforeninger som ønsket å bringe norsk misjon til sudanområdet. Sudanområdet hadde tidligere vært en tysk koloni, men ble i 1916 delt mellom Frankrike og Storbritannia. I 1921 inngikk de en avtale med NMS hvor misjonsselskapet skulle sørge for å drive misjon i området, mens en hjelpekomité ble opprettet for Sudanforeningene som skulle stå ansvarlig for økonomi og publikasjoner.¹⁴⁹ En misjonsmark ble imidlertid ikke opprettet i Kamerun (Franske Sudan) før 1925.

Dette kapittelet vil ta for seg hvilket bilde som blir tegnet av afrikanerne i misjonsbladene i årene rundt 1920 en periode kjent som «pax colonia».¹⁵⁰ Koloniveldet i Afrika var nå blitt etablert og hele Afrika var kolonisert med unntak av Liberia, Etiopia og deler av Somalia. Kolonistyret hadde blitt mer stabilt og det var langt færre opprør mot kolonimaktene enn det hadde vært før første verdenskrig.¹⁵¹ Det var med andre ord en relativt fredelig periode hvor misjonsvirksomheten ikke møtte store utfordringer hverken fra afrikanerne eller kolonimaktene. I denne perioden ble det også større grad av indirekte styre hvor lokale «høvdinge» ble satt til å administrere ulike områder på vegne av kolonimaktene.¹⁵² I NMS menighetene ble det etter hvert også et økende krav om selvbestemmelse fra afrikanerne i deres kirkes virke. Dette var særlig tilfelle på Madagaskar. Dette fikk imidlertid ikke gjennomslag fra NMS sin side. Daværende generalsekretær, Lars Dahle, var klar på at ingen menighet burde få

¹⁴⁸ Jørgensen 1992: 101-102

¹⁴⁹ Jørgensen 1992: 110-112 Sudanmisjonen hadde et eget blad som ble utgitt fram til 1931.

¹⁵⁰ Reid 2012: 189

¹⁵¹ Reid 2012: 185

¹⁵² Reid 2012: 185

selvstyret uten at de også var økonomisk selvstendig. Den madagassiske menigheten hadde imidlertid kommet et stykke på vei mot dette målet og det ble inngått et kompromiss hvor utvalgte madagassere fra menigheten skulle få delta i en rådgivende komité sammen med utvalgte misjonærer.¹⁵³ Selvhjelp sto derfor sentralt i perioden og innebar at de afrikanske menighetene på misjonsmarken skulle jobbe seg opp mot selv å dekke menighetens utgifter gjennom gaver fra afrikanerne selv, som til slutt skulle lede til afrikansk selvstyre.¹⁵⁴ Selvhjelpen var imidlertid også økonomisk motivert da årene rundt 1920 var preget av økonomiske problemer både i Norge og på misjonsmarken og NMT tidvis gikk med store underskudd.¹⁵⁵

Misjonsbladene

I årene rundt 1920 hadde ingen av bladene endret seg stort fra forrige periode, og beholdt den samme lengden og utgivelsen på to nummer i måneden.¹⁵⁶ Bladene hadde i stor grad beholdt oppbyggingen fra 1890. Misjonsberetningene i perioden var hentet fra Kina, Zululand og Madagaskar, men det var særlig fokus lå på Madagaskar som feiret 50 års jubileum for norsk misjonsvirksomheten der. Mange av fortellingene fra misjonsmarkene dermed knyttet til utviklingen på Madagaskar hvor fokuset lå på de tidlige misjonærenes heroiske innsats for misjonsvirksomheten.

I *Norsk Misjonstidende* var de fleste tekstene i perioden årsberetninger fra samtlige misjonsstasjoner fra de ulike misjonsmarkene. Det har blitt langt færre tekster som beskriver afrikanere i *NMT* enn i de foregående periodene. De fleste tekstene går på hva som har skjedd det siste året og om det har vært noe framskritt. Det er ingen tekster som tar for seg situasjonen i Afrika generelt, eller går inn på afrikanere. Det vil derfor ikke være fullt så mye fokus på tekstene fra *NMT* i denne perioden som i tidligere. Det samme var tilfeller for *Misjonslæsning for kvindeforeninger* som heller ikke hadde gjennomgått noen nevneverdige endringer siden 1890.¹⁵⁷ Fra *NMT* har jeg valgt å ta utgangspunkt i følgende tekster: «Fra Alkamisy» fra 1924, som tar for seg forholdene på en misjonsstasjon, og «Madagaskars vestkyst» fra 1920, som var

¹⁵³ Jørgensen 1992: 122-123

¹⁵⁴ Jørgensen 1992: 118

¹⁵⁵ Uglem 1979: 116

¹⁵⁶ I løpet av 1920 skiftet misjonsbladet redaktør da Lars Dahle gikk av. Fra april blir bladet redigert av misjonsselskapets generalsekretær, dr. Jørg. Edvin Nilssen, og assisterende sekretær, pastor Einar Amdahl. I 1920 hadde bladet fortsatt gotisk skrift, men dette endrer seg allerede året etter hvor det ble endret til latinske bokstaver.

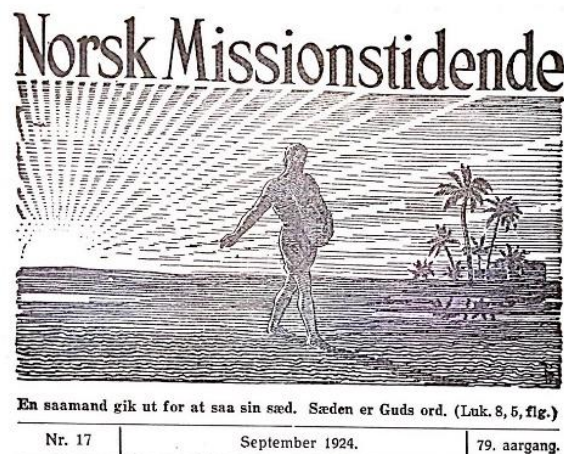
¹⁵⁷ Laura Gjerløw tatt over som redaktør for bladet.

en årsberetning 1919 om utviklingen på misjonsstasjonene der. Fra *MKF* vil ser jeg på «På ensomme steder i Zulu» fra 1920, hvor en misjonær reiser til en midlertidig tom misjonsstasjon.

Hovedfokuset mitt vil i denne perioden ligge på *Missionselskapets Barneblad* sine publikasjoner. Dette skyldes at det er her man finner flest beskrivelser av afrikanere i perioden. I motsetning til i 1890, var nesten alle tekstene i *NMB* i 1920 knyttet til misjonen, og de aller fleste av disse, igjen knyttet til misjonsvirksomheten i Afrika. Fra *NMB* vil jeg ta utgangspunkt i tekstene: «Hvad madagasserne sier om bibelen» fra 1920, hvor en gassisk prest forteller om tiden før bibelen; «To historier fra Zululand» fra 1920, en skapelsesfortelling, «Løvetemmeren» fra 1921, som var en fortsettelsesfortelling som gikk over 11 nummer, «Blant menneskeætere» fra 1921 og «Gud gjør ikke forskjell på folk» også fra 1921.

Forsidebilder

Forsidebildet til *NMT* hadde endret seg siden 1890 sitt avbilde av «ropet fra Makedonia». Det nye forsidebildet viste en mann som gikk med en sekk i et solrikt landskap med palmer i bakgrunnen. Under står det: «En sædmand gik ut for at saa sæd. Sæden er Guds ord. (Luk. 5, 8 fl.)». Dette var en vanlig metafor som ble brukt i bladet om misjonærenes arbeid på misjonsmarken. Misjonæren er mannen som sprer kristendommens frø på marken og marken er det afrikanske folket. Bildet gir også klare assosiasjoner til ukultivert jord som må pløyes og stelles med for at kristendommens frø skal spire. Dette er metaforer vi har sett allerede i 1850 hvor en afrikansk folkegruppe ble beskrevet som lite mottakelig for kristendommen «over hvis Nakke Plougen maa gaae tungt, om den skal kunne gjøre nogen Fure og bedrede Jorden til Sædens Modtagelse».¹⁵⁸ Bildet av misjonærene som såmenn og afrikanerne som marken hvor frøene skulle gro var dermed et godt etablert bilde innen misjonsvirksomheten.

¹⁵⁸ *NMT* 1849 Nr. 4: 59

Kvinnebladets nye forsidebilde sier òg noe om afrikanernes statur og hvilken rolle de spilte i misjonen. Bildet viser tre «hedenske» folkegrupper gjennom deres særegne byggestil med kristendommen som sentrum, representert av de kristne symbolene: lammet og korset. I bildet raver kinesiske tårn i bakgrunnen på venstre side og indianernes totempel på høyre side. Begge disse ser ut til å representere folkeslagenes kultur. Nederst på forsiden var de runde «hyttene» som representerte afrikanere. En slik framstilling viderefører bildet av afrikanerne som primitive sammenliknet med andre folkeslag og kulturer. «Hyttene» plassering lengst fram i bildet kan indikere viktigheten av Afrika som misjonsmark NMS i perioden.

Tekstene

På 1920-tallet var det overordnede bildet av afrikanerne at de var underlegne europeerne og avhengige av deres hjelp. Dette er et tema som også har vært framtredd i tidligere perioder. Afrikanerne ble framstilt som ukultiverte og usiviliserte. I teksten «Madagaskars Vestkyst» fra 1920 framstilles afrikanerne som mer hengivne mot alkohol på grunn av deres manglende kulturelle utvikling:

Rusdrikken er en forbandelse overalt; men mest ødelæggende virker den blandt de ukultiverte folkeslag. Og sakalaverne kan mindst av alle holde maaten. Mange av dem setter baade sin rørlige og urørlige eiendom i pant for at faa drik. I særdeleshet synes indlandssakalaverne at ligge aldeles under for denne last.¹⁵⁹

Utdraget viser en tydelig forestilling om at grunnen til at alkohol ble et stort problem blant afrikanerne var at de befant seg på et lavere utviklingstrinn. Afrikanerne framstår som for udannede til å takle alkohol eller beherske inntaket. De som slet mest med dette var «indlandssakalaverne» og det skyldtes at de «staar paa et lavere kulturstandpunkt end kystsakalaverne [og] søker saa meget som mulig at undra sig civilisationens indflytelse».¹⁶⁰ Det var imidlertid ikke afrikanernes egen feil at de hadde slike rusproblemer. Teksten påpekte at dette var noe som hadde kommet de siste årene etter at de hvite brennevinshandlere fikk

¹⁵⁹ NMT 1920 Aarsberetning 1919: 49

¹⁶⁰ NMT 1920 Aarsberetning 1919: 49

monopol på handelen i områder der brennevin tidligere hadde vært forbudt.¹⁶¹ Afrikanerne framstår dermed samtidig som offer for kolonimaktens bestemmelser.

Forestillingen om at afrikanerne har mindre kontroll over sine lyster enn hvite kommer også fram i *NMB*. I teksten «To historier fra Zululand» fra *NMB* 1920 forteller en norsk misjonær om et eventyr som zuluene har fortalt ham, som han legger til «Maaske er mer end et eventyr».¹⁶² I eventyret skapte «den fra evig av» (en høyere makt tilsvarende Gud) to mennesker hvorav en var svart og en var hvit og han anså dem som likeverdige. Han satte dem imidlertid på en prøve for å finne ut hvem han likte best ved å gi dem en okse hver som de ikke måtte spise før han vendte tilbake. Den svarte gutten spiste etter hvert sin okse, mens den hvite gutten ventet. Da «den fra evig av» vendte tilbake sa han:

Du sorte gut. Ser du det skindet der borte? Ja, svarte gutten. Du kan klæ dig med det, svarte 'Den fra evighet av'. Og du hvite gut. Fordi du fornektet dig selv, saa vil jeg gi dig belønning. Jeg gir dig 'forstand'.¹⁶³

Gjennom fortellingen blir afrikanerne framstilt som straffet av Gud til å gå i filler på grunn av sin manglende selvfornektelse, mens europeerne ble tildelt forstand. Dette indikerer at selv om svarte og hvite var skapt like og fortellingen dermed fulgte den monogenetiske forestillingen, var de samtidig ulike, hvor hvite hadde forstand i kraft av Guds vilje, mens svarte ikke hadde det. En slik forklaring nærmer seg naturgitte egenskaper som ikke kunne endres hvor alle afrikanere er ufornuftig og mangler kontroll over sine lyster og er derfor rasistisk.

I *MKF* dannes det i perioden et bilde av afrikanerne som uansvarlige mennesker som trengte europeere som kunne passe på dem. I bladet ble det antatt at hvis noe var gjort dårlig eller neglisjert, så skyldes dette afrikanernes manglende hensyn til slike ting. I teksten «På ensomme steder i Zulu» fra 1921 skrev pastor Titlestad om møtet med en misjonsstasjon som en stund hadde stått tom i påvente av en ny misjonær:

Det var lite opbyggelig at se hvor stedet her er forsømt nu mens det har været saa overlatt til de indfødte. Vi burde ha en hvit mand boende her, ogsaa fordi Imfulefarmen er omgit av andre famer, hvor der bor hvite som gjerne vil trænge sig ind på os om vi ikke hævder vor ret. De unge frukttrær i haven er forsømt, gjerdene nede, blomsterhaven overvokst osv.¹⁶⁴

En europeer burde imidlertid ikke bare være der for å sørge for at ting blir holdt i orden, men også for å forsvare afrikanerne og deres områder mot den hvite befolkningen i området, som

¹⁶¹ *NMT*1920 Aarsberetning 1919: 49

¹⁶² *NMB* 1920 Nr. 24: 187

¹⁶³ *NMB* 1920 Nr. 24: 187

¹⁶⁴ *MKF* 1920 Nr. 10: 76

ønsket å ta over området deres.¹⁶⁵ Afrikanerne ble dermed også framstilt som avhengige av misjonærenes beskyttelse for å hevde sin rett.

De afrikanske «hedningenes» overtro var et sentralt tema i barnebladet i perioden. Afrikanerne ble i teksten «Regnmakere i Zululand» fra 1921 beskrevet som dumme og overtroiske for å tro at en pæl i bakken kunne hindre det fra å regne eller kunne avvende lynet: «De forstaar sig ikke paa vore lynavledere, og tror at vi er like dumme og overtroiske som de er. Overtroen er seiglivet; men kristentroen driver den længer og længer bort».¹⁶⁶ Barnebladet hadde imidlertid også et mørkere bilde av «hedningenes» overtro. I teksten «Hvad madagasserne sier om bibelen» fra 1920 beskriver en gassisk prest hvordan afrikanerne før kristendommen pleide å ta livet av barn på grunn av overtro:

Bibelen har gjort ende paa en hel del onde hedenske skikker. Nogen dager var onde, andre var gode. (...) Naar et barn blev født paa en ond dag, blev det puttet i vandbøtten og ikke tat op igjen før det var et lik. Andre kastet det nyfødte barn ut i kvæen hvor det ble trampet ned som anden gjødsel.¹⁶⁷

Teksten viste at afrikanerne gjorde grusomme ting på grunn av deres uvitenhet og overtro. Dette var imidlertid noe kristendommen og misjonærene kunne endre. I teksten fra Zululand var denne overtroen på vei bort, mens på Madagaskar var det allerede forsvunnet blant folket i teksten.

Et nytt bilde som dukket opp av afrikanske «hedninger» i 1920 var at de var kannibaler. Kannibalisme hadde blitt knyttet til hedninger i *NMT* tidligere, men da til et ukjent folk på en stillehavsøy, ikke afrikanere. I teksten «Blandt Menneskeætere» fra 1921 i *NMB* fortalte den norske misjonæren, Carl Flatland, om et afrikansk folk som holdt til i et område i dagens Nigeria: «I nærheten av Shellem, oppe mellom høie fjelder, bor en vild, krigersk folkestamme som kaldes *Longudanerne*. Disse folk er menneskeætere».¹⁶⁸ Dette folket, hadde han fått høre, hadde drept to gutter og spist dem året før, mens et annet folkeslag lenger nord hadde visstnok spist en hvit mann og hele hans følge.¹⁶⁹ Afrikanerne ble dermed framstilt som grusomme menneskeetere som spiste europeere og barn. Teksten gikk imidlertid utover kannibalisme og fortalte om hvordan det for mange afrikanske folkeslag var vanlig å drepe mennesker for sport og selge barna sine som slaver:

¹⁶⁵ Behovet for å ha en hvit person på gården for å hevde afrikanernes rett var trolig et resultat av den gryende segregeringen i Sør-Afrika. «The Land Act» av 1913 ga 87% av landarealet til hvite og kun 13% til de svarte som utgjorde flertallet av befolkningen. (Pieterse 1992: 104-105)

¹⁶⁶ *NMT* 1921 Nr. 14: 106

¹⁶⁷ *NMB* 1920 Nr. 5: 34

¹⁶⁸ *NMB* 1921 Nr. 17: 133

¹⁶⁹ *NMB* 1921 Nr. 17: 133-134

Blant mange folkestammer i Afrika er det at dræpe mennesker sport, likesom kapløp og fotball og anden idræt hos os. De gir hverandre præmir for at bli flinke til at dræpe. Slaver findes det ogsaa rundt omkring i hele Afrika. Naar en familie ikke har mere mat igjen i matboden sin, og ikke har noget at kjøpe for, ser faren sig omkring i barneflokkene og tar den mindste og svakeste av guttene eller pikene sine og kjøper mat for dem hos en heller anden nabo.¹⁷⁰

Teksten viste med andre ord grusomme trekk knyttet til afrikanske «hedninger» som ga et bilde av afrikanere som drepte for sport, spiste barn og europeere og solgte sine egne barn som slaver.

Barnebladet kan imidlertid ikke avfeies som så rasistisk som «To historier fra Zululand» indikerer. De fleste negative egenskapene knyttet til afrikanerne som overtroisk, manglende kunnskap, kannibalisme og manglende måtehold med alkohol var alle ting som misjonsbladene mente kunne endres. Da den norske misjonæren i «Blandt menneskeætere» skrev at han hadde tenkt på å besøke «disse ville mennesker» var det med en forestilling om at de kunne endre seg og «for at prøve å fortælle dem om Jesus, som elsker ogsaa dem».¹⁷¹ Kannibalisme var dermed ikke noe som lå i afrikanernes natur, men noe som kunne endres. Det samme var tilfelle med de grusomme skikkene knyttet til hedenskapen som kristendommen hadde gjort slutt på. Bladet hadde et klart monogenetisk syn som kom fram gjennom teksten «Gud gjør ikke forskjell på folk» fra 1921. I teksten sto det at Gud elsket alle mennesker like mye og at alle hadde samme rett på Jesu frelse. Afrikanere var med andre ord like mye verdt i Guds øyne: «For Gud er alle folk like, enten de er hvite eller brune eller gule; enten de lever i Europa eller midt inde i det mørkeste Afrika. Gud elsker dem alle».¹⁷² Afrikanerne var dermed teorien lik, men samtidig røpte utdraget en forestilling av hierarki hvor afrikanere fra «det mørkeste Afrika» ble framstilt som den rake motsetning av europeere. Det kan dermed virke som det var et skille mellom det åndelige, definert av likhet overfor Gud, og det kroppslige, hvor afrikanerne ble framstilt usiviliserte.

I likhet med 1850 sto misjonsbladene imidlertid sterkt imot forestillingen om afrikanerne som uimottakelig for kristendom og sivilisasjon gjennom opplæring. Dette kom tydeligst fram i fortellingen «Løvetemmeren» i *NMB* fra 1921. Fortellingen fulgte den britiske misjonæren Moffat som var på reise i Sør-Afrika med formål om å omvende den beryktede fredløse afrikaneren ved navn «Afrikaner», som var kjent som «ørkenens løve». På veien til Afrikaner overnattet Moffat på en boerfarm hvor han skulle holde andakt for bonden:

¹⁷⁰ *NMB* 1921 Nr. 17: 134

¹⁷¹ *NMB* 1921 Nr. 17: 133

¹⁷² *NMB* 1921 Nr. 21: 166

men da han skulde begynne, spurte han om ikke tjenerne i huset, hottentottene, skulde være med. «Til andagten? Hottentottene?» spurte bonden med dyp forfærdelse. «Hvad har Guds ord og bøn at gjøre med deres sorte hjerter? Men vent, jeg har hundene mine. Jeg vil hente dem. Det ville være til mere nytte for dem end for hottentottene.»¹⁷³

I teksten ble afrikanerne beskrevet gjennom boeren som mindre mottakelige for kristendommen enn hundene, og ikke godt som noe annet enn gårdsarbeidere. Dette rasistiske bildet av afrikanerne som mer lavtstående enn hunder uten mulighet for å lære eller motta kristendommen, gikk misjonær Moffat direkte imot. Han beviste at afrikanerne ikke hadde «altfor sorte hjerter til at nogen gang bli hvite» ved å omvende Afrikaner til kristendommen.¹⁷⁴ Samtidig brukes metaforen «løven er tæmnet» som ga et bilde av afrikanerne som ville dyr som måtte temmes og opplæres av misjonærene.¹⁷⁵ Dette understrekte misjonsbladenes paternalistiske holdning til afrikanerne, hvor de kunne veiledes til europeisk sivilisasjon.

Også i *NMT* var det en tydelig paternalisme i 1920-årene. Dette kom spesielt tydelig fram i teksten «Fra Alakamisy» fra 1924 hvor misjonær Robertstad gjorde seg noen betraktninger rundt arbeidet på stasjonen og hva misjonsarbeidet innebar. I teksten ble afrikanerne beskrevet som råmateriale som misjonærene måtte forme:

«Vi er jo satte til bygningsmænd her. Materialer er her nok av, men sandelig er der ofte 'raamaterialer'. Lærer vi ikke daglig den Høiestes bygningskunst, saa er der nok umulig at faa noget stort og fint utav denne raa masse, selv om vi stræver aldrig saa meget. Men saa er det saa glædelig at kjende nogen som engang hørte til den raa masse, men som nu er kommet saa langt at de kan sies at være 'mønstre for hjorden'. Gud ske tak for at her er en del saadanne baade blandt mine prester og menighetsforstandere. Jeg husker dem fra den tid da de var 'raamaterialer', bundet i syndens lænker. Kristus har frigjort dem, og de er virkelig fri! Deres liv og deres arbeide er respektindgydende og fremtvinger tak til ham som fremdeles gjør undere og omdanner slaver til kjæmper i Herrens krige. – Det er et herlig og interessant arbeide vi missionærer har!»¹⁷⁶

Dette er en framstilling av afrikanerne som var ny for perioden rundt 1920. Her ble afrikanerne framstilt som råmateriale som det var misjonærenes jobb å forme og bygge opp til gode kristne. Dette viser en sterk paternalisme hvor afrikanerne ikke bare trengte veiledning eller hjelp fra misjonærene, men også måtte formes. En slik tankegang har sterke assosiasjoner til Joseph Chamberlains teori om koloniene som «undeveloped estates»¹⁷⁷ som fikk økt betydning utover 1920-tallet. Han anså koloniene for uutnyttede landområder som kolonimaktene, som landeiere,

¹⁷³ *NMB* 1921 Nr. 5: 34

¹⁷⁴ *NMB* 1921 Nr. 7: 51

¹⁷⁵ *NMB* 1921 Nr. 10: 74

¹⁷⁶ *NMT* 1924 Nr. 15: 239

¹⁷⁷ Chamberlain presenterte teorien om «undeveloped estates» i en tale like etter han gikk inn i stillingen som Secretary of states of the colonies i 1895.

måtte investere i og utvikle.¹⁷⁸ I utdraget ble misjonærene beskrevet som byggmestere som må streve med å skape noe raffinert ut av den «raa masse» som var afrikanerne. Det er mulig at det var en sammenheng mellom måten det ble snakket om koloniene i samtiden og hvordan det ble snakket om afrikanerne som koloniserte.

Siden 1890 har det paternalistiske bildet av at afrikanerne var avhengige av europeernes hjelp for å endre seg blitt mer framtrødende. Dette var spesielt tilfelle i barnebladet. I teksten «Hvad madagasserne sier om bibelen» fra 1920 fortalte den gassiske presten, Raintavy, om hvordan afrikanerne på Madagaskar hadde det før misjonærene ankom. De ble beskrevet som uvitende uten noen form for opplæring eller annen måte å bedrive tiden på enn å sloss seg imellom.¹⁷⁹ Gjennom misjonærene lærte afrikanerne å lese og fikk tilgang til bibelen: «Og da vi hadde lært det [å lese], var vi ikke lenger saa lik dyrene som vi hadde været før. – Dersom bibelen ikke var kommet til vor ø, saa hadde vi endnu været mest som dyrene». ¹⁸⁰ Misjonærene hadde med andre ord reddet afrikanerne fra en dyrelignende tilstand og veiledet dem til sivilisasjon gjennom kristendommen. Dette viderefører bildet av afrikanerne som dyriske uten misjonærenes hjelp. Det var imidlertid ikke bare på det åndelige planet misjonærene hadde hjulpet afrikanerne. Misjonærene hadde også bidratt til bedre hus, bedre klær og bedre ferdigheter i håndverk som alt var knyttet til den europeiske sivilisasjon heller enn kristendommen.¹⁸¹ Teksten viser med andre ord at med misjonærenes hjelp kunne afrikanerne gå fra å være krigerske, uvitende og tilnærmet dyr til å bli siviliserte kristne.

Konklusjon

I 1920 var det en tydelig forestilling om at afrikanerne befant seg på et lavere kulturtrinn enn europeerne og dette kom til uttrykk ved forestillinger om at de hadde mindre kontroll over sine lyster og evne til å beherske seg. Her var det imidlertid forskjeller i *NMT* og *NMB*. Mens denne mangelen på beherskelse i hovedbladet skyldtes at afrikanerne var mindre utviklet enn europeerne og trengte deres veiledning, var det i barnebladet åpent for at det kunne være knyttet til naturgitte egenskaper. Barnebladet virker paradoksalt i sin holdning til afrikanerne i perioden. På den ene siden elsket Gud alle like mye og alle folkeslag var likeverdige i hans øyne, mens på den andre siden ga han, gjennom skapelsesfortellingen, fornuft til den hvite gutten og

¹⁷⁸ Crosby 2011: 114-115

¹⁷⁹ *NMB* 1920 Nr. 5: 34

¹⁸⁰ *NMB* 1920 Nr. 5: 34

¹⁸¹ *NMB* 1920 Nr. 5: 34

filler til den svarte. Det framstår dermed som et rasistisk bilde hvor afrikanerne gjennom Guds vilje var ufornuftig og fattig, mens europeerne var fornuftig og velstående. Den paternalistiske forestillingen var imidlertid i aller høyeste grad tilstedeværende i 1920. Afrikanerne ble framstilt som råmaterialet som misjonærene måtte forme og bygge opp til å bli siviliserte mennesker.

5: 1950: Misjonsbladene mellom avkolonisering og apartheid

I forrige kapittel så vi at det oppsto en paradoksal framstilling av afrikanere i barnebladet, hvor afrikanerne på den ene siden var like mye verdt gjennom Guds øyne og likestilt gjennom kristendommen, men samtidig ble framstilt som forskjellige basert på naturgitte egenskaper. Dette er noe som i enda større grad blir synlig i misjonsbladene i 1950 hvor forholdene mellom «raser» ble mer aktuelt.

I 1920 fulgte vi bladene *Norsk Missionstidende*, *Missionslæsning for Kvindeforeninger* og *Missionsselskabets Barneblad*. Siden da hadde NMS gjennomgått en nedkutting og fornying av sine misjonsblader. I 1925 ble det bestemt at *Missionslæsning for kvindeforeninger* skulle gå inn i hovedbladet av økonomiske hensyn og på betingelsen at tematikker knyttet til kvinnebladet ville bli tatt opp i hovedbladet.¹⁸² *Misjonsselskabets Barneblad* hadde opplevd vansker med utgivelsene under krigen og ble dermed i 1946 til det nye barnebladet, *Kom og Se*.¹⁸³ Analysen for 1950 vil derfor ta utgangspunkt i *NMT* og *Kom og se (KS)*, som utgjorde NMS sine største blader i perioden. Siden 1920 utvidet NMS også sine misjonsområder. Foruten opprettelsen av en misjonsstasjon i Japan i 1951, hadde NMS både utvidet og tatt over ansvaret for misjonen i Kamerun i det franske Sudanfeltet. Allerede i 1925 hadde NMS sendt ut misjonærer til Kamerun på vegne av de norske sudanmisjonsforeningene. I 1930 tok imidlertid NMS over det administrative ansvaret og i 1939 ble sudanforeningen fullt integrert i NMS.¹⁸⁴

Misjonsvirksomheten i årene rundt 1950 foregikk i konteksten av afrikansk nasjonalisme og gryende avkolonisering. Libya ble, som tidligere italiensk koloni, selvstendig i 1951 etter avtale med FN. Både i franske Vest-Afrika og i de britiske koloniene ble det gjennomført politiske reformer som var ment å lede opp imot større grad av selvstyre.¹⁸⁵ Til tross for at avkoloniseringen i mange tilfeller gikk fredelig for seg gjennom forhandlinger mellom koloni og kolonimakt, ble det også flere steder tydd til voldelige nasjonalistiske opprør, blant annet på Madagaskar, hvor NMS hadde flertallet av sine misjonsstasjoner. På Madagaskar hadde andre verdenskrig ført til en nasjonalfølelse og økende mistillit til europeerne.¹⁸⁶ I 1947 brøt det ut et koordinert opprør med formål om å kaste ut kolonimakten og vinne selvstendighet

¹⁸² Jørgensen 1992: 97

¹⁸³ Mosevoll 1992: 291

¹⁸⁴ Jørgensen 1992: 116-117

¹⁸⁵ Reid 2012: 277 De franske koloniene fikk selvstyre i 1956, foruten styre av militæret, utenrikspolitikken og økonomisk planlegging som forble under fransk styre. I 1958 fikk de franske koloniene et valg om å forbli under Frankrike med økonomisk støtte, eller bli selvstendig, men miste den franske støtten.

¹⁸⁶ Aano 1992: 362

for Madagaskar. Flere kirker ble plyndret og brent og i enkelte områder ble alle hvite drept. Opprøret endte med enorme tap av menneskeliv.¹⁸⁷ Tilfeldigvis var ingen av de norske misjonærer ved stasjonene under opprøret, men misjonsstasjonene mistet mange arbeidere og medlemmer av menigheten.¹⁸⁸

Utviklingen i Afrika i perioden var imidlertid preget av et paradoks. På den ene siden ble afrikanerne stadig gitt større frihet gjennom selvstyre på vei mot avkolonisering, og på andre siden ble afrikanernes undertrykt gjennom en stadig sterkere rasepolitikk. I Sør-Afrika møtte misjonærene utfordringer knyttet til en stadig sterkere rasebevissthet og rasisme. I Sør-Afrika var det den hvite minoriteten, bestående av boere og britiske kolonister som styrte unionen, og søkte å bevare de hvites dominans over afrikanerne. Mange av disse fryktet at den stadig voksende afrikanske befolkningen skulle utkonkurrere de hvite arbeiderne. For å demme opp imot det de anså som «den sorte fare» gikk nasjonalistpartiet parlamentsvalget i 1948, og havnet i regjering med slagordet apartheid.¹⁸⁹ Denne politikken baserte seg på et altomfattende lovpålagt skille mellom hvite og fargede «raser», hvor målet var at det ut ifra rasemessige kriterier ble bestemt hvor man skulle bo. Det ledet til en systematisk undertrykkelse av afrikanerne.¹⁹⁰

NMS havnet i flere utfordrende situasjoner etter innføringen av apartheid. NMS eide to småbruk i Sør-Afrika som ble drevet som misjonsstasjoner hvor det også bodde en rekke zuluer knyttet til misjonen. Etter loven som dikterte hvor de ulike folkegruppene skulle bo, var NMS sine misjonsstasjoner havnet i et hvitt område, og flere naboer klagde over at misjonærene oversteg grensen for hvor mange gårdsarbeidere de kunne ha. Dette skapte problemer for misjonsvirksomheten, og de var flere ganger nær ved å måtte selge stasjonene.¹⁹¹ Både NMS og de norske misjonærene var prinsipielt imot den nye apartheidpolitikken, da den var grunnet i rasemessige forskjeller og derfor gikk imot den kristelige åpenbaring. Samtidig ble misjonsskolene overtatt av staten på bakgrunn av at apartheidpolitikken ble ignorert i disse skolene og at afrikanerne ville få falske forhåninger om sine muligheter.¹⁹² Både den afrikanske

¹⁸⁷ Det offisielle tapet oppgitt av myndighetene var 11200, men det var trolig nærmere 100 000 liv som gikk tapt. (Aano 1992: 364)

¹⁸⁸ Aano 1992: 364-365

¹⁸⁹ Reid 2012: 271 Politikken og regjeringen kom til å vare fram til 1994.

¹⁹⁰ «The Population Registration Act» av 1950 delte befolkningen inn i hvite og fargede «raser» hvorav de fargede besto av indere og afrikanere. Afrikanerne ble igjen delt inn i 10-12 «stammer» som zulu, swasi, xhosa osv. «The Group Areas Act» fra samme år bestemte hvor de ulike «stammene» skulle bo, mens andre lover regulerte segregering i offentlige rom, transport og utdanning. Kjærlighetsforhold mellom svarte og hvite ble forbudt. (Reid 2012: 272 og Andersen 1992: 324)

¹⁹¹ Andersen 1992: 328

¹⁹² Andersen 1992: 327

frigjøringskampen og apartheid-politikken var tematikker som i stor grad ble tatt opp i misjonsbladet i samtiden. Analysen for 1950 vil derfor også ha et sterkere fokus på dette.

Misjonsbladene

I årene rundt 1950 ble *Norsk Misjonstidende* utgitt ukentlig.¹⁹³ Bladet hadde på flere områder blitt mer moderne. Det ble utgitt i A3-format og hvert nummer var på 8 sider. Hver side besto av flere mindre spalter, som var skrevet av en rekke ulike personer innenfor misjonsmiljøet. Bilder hadde blitt vanlig, og en hel side var hvert nummer dedikert til reklame. Innholdsmessig hadde bladet endret seg fra å fokusere utelukkende på misjon til å bli et misjonsblad som òg tok for seg andre tema av interesse for et kristent publikum. Bladet hadde for eksempel en egen spalte dedikert til nyheter fra «Den vide verden», samt aktuelle saker som det norske vinmonopolet¹⁹⁴ og politiske spørsmål. Hovedfokuset var imidlertid fortsatt på misjon. Selv om Afrika fremdeles hadde en prominent posisjon i misjonsbladene rundt 1950, var mye av fokuset i denne perioden rettet mot Kina og turbulensene der under innføringen av kommunismen. Det er gjennom reisebeskrivelser fra misjonsprester og generelle diskusjoner om situasjonen i Afrika at beskrivelser av afrikanerne kommer fram i *NMT*. Tekstene som utgjør utgangspunktet for denne analysen er derfor; «Rasespørsmålet» fra 1949, som var en kronikk rundt hvordan forholdet mellom raser var og burde være, «Gjensyn med Afrika» fra 1950 som ser på utviklingen i Kenyas hovedstad, «Sett og hørt fra Paris til Sudanfeltet» fra 1951 som var reisebeskrivelser og førsteinntrykk fra en misjonsprest, og «Et rop - og et svar!» fra 1952 som så på nødvendigheten av kristen misjon i Afrika.

I årene rundt 1950 ble *Kom og Se* utgitt to ganger i måneden, og hvert nummer var på 16 sider.¹⁹⁵ I tillegg til misjonstekstene, som besto av brev fra misjonærene og fortellinger både fra fortid og samtid hadde bladet tekster om menn fra bibelen og egne aktivitetssider. Disse tok form av quiz, kryssord, gåter samt ting barna kunne lage. *KS* hadde også en rekke bilder og illustrasjoner, samt en fortelling i tegneserieformat på slutten av hvert blad som gikk over flere nummer. Bladet hadde dermed tre funksjoner: allmennkristen oppdragelse, underholdning for barn og opplysning om den norske misjonsvirksomheten og misjonsmarkene. I barnebladet var det langt flere tekster som gir en beskrivelse av afrikanerne, jeg har derfor valgt å ta utgangspunkt i forskjellige typer tekster for analysen: «Jenta er kommet!» fra 1948 som er en

¹⁹³ I årene rundt 1950 var det Fridtjov Birkeli og Sigurd Lunde som var redaktører for *NMT*.

¹⁹⁴ *NMT* 1949 Nr. 4: 2

¹⁹⁵ Karsten Skadberg var redaktør for *Kom og Se* i 1950.

fiktiv oppvekst og kristningsfortelling som gikk over flere nummer, «Madagaskar» fra 1950 som skal gi info om øya og dens befolkning, og «Helter og høvdinger» fra 1948 som var en tegneserie som gikk over flere nummer.

Forsidebilder

I 1950 hadde *NMT* igjen et nytt forsidebilde. Denne gangen var det en ny utgave av «Ropet fra Makedonia», som også var forsidebildet til bladet i 1890. Dette bildet hadde i mellomtiden blitt enda

sterkere knyttet til den norske misjonsvirksomheten. I 1923 malte Adolf Thunem en variant ved navn «Kom over og hjelp oss!», som i mange år hang på en prominent plass i NMS sitt hus i Stavanger.¹⁹⁶ Motivet hadde med andre ord fått en viktig posisjon i den norske misjonsvirksomheten. Noen elementer ved forsidebildet hadde imidlertid endret seg siden 1890. De afrikanske «hedningene» på stranden var nå en familie, og lettere kledd. De religiøse symbolene med korset, engelen og demonen har forsvunnet og misjonsskipet utgjorde sentrum av bildet. At motivet fortsatt ble brukt som forside i 1950 viser imidlertid at forestillingen om verdens «hedninger», og da spesielt afrikanerne, som avhengige av og bedende etter europeisk hjelp fortsatt sto sterkt. Forestillingen om et rop om hjelp ser vi også gå igjen i misjonstekstene. Overskrifter som «Eit rop om hjelp!»¹⁹⁷ og «Afrikas mørke fastland kaller på Norge!»¹⁹⁸ er å finne over alt i *NMT* i årene rundt 1950.

Utenom det heldekkende forsidebildet i farger som endret seg fra nummer til nummer, hadde *Kom og Se* et fast forsidebilde knyttet til logoen. Bildet var inspirert av Harold Coppings «Hope of the world» fra 1915, og har senere blitt forbundet med misjonens barnekultur.¹⁹⁹ I *Kom og Se* sin tolkning av bildet ser man Jesus sitte og snakke med en gruppe barn av ulike folkeslag fra hele verden. Her er det to hvite barn, en kineser, en araber, en same og en afrikaner. Alle er kledd i stereotypiske klesdrakter. Bildet illustrerte

¹⁹⁶ Gullestad 2007: 71

¹⁹⁷ *NMT* 1949 Nr. 29: 4

¹⁹⁸ *NMT* 1949 Nr. 35: 1

¹⁹⁹ Hestad Skeie 2008: 68

utdraget fra Bibelen om at Jesus elsker alle barn²⁰⁰ og er ment å vise at alle barn er velkommen til Jesus uavhengig av rase. Likevel kan bildet også gjenspeile et underliggende hierarki. Nærmest Jesus står en hvit jente, og hun er den eneste på bildet som er i direkte kontakt med ham. Ved siden av henne står en kinesisk gutt, etterfulgt av en hvit gutt²⁰¹ og så en samisk gutt. Bak den samiske gutten, lengst unna Jesus, titter den afrikanske gutten så vidt fram. Dette mindre tydelige budskapet gir inntrykk av at det er afrikanerne som er lengst borte fra kristendommen og den vestlige sivilisasjon.

Tekstene

I 1950-årene ser vi at misjonsbladene begynte å få et bevisst forhold til rasespørsmålet i større grad enn tidligere. Dette sto i sammenheng med den økte spenningen mellom raser i Sør-Afrika, men også med en gryende politisk bevissthet blant afrikanere som ønsket selvstendighet og rettigheter på lik linje med «den hvite mann».²⁰² I *NMT* var det teksten «Rasespørsmålet» fra 1949 som spesifikt tok opp denne tematikken, men det var et gjennomgående tema i misjonsbladet i perioden. Teksten var skrevet av daværende generalsekretær for NMS, Einar Amdal, trolig i respons til innføringen av apartheid i Sør-Afrika året før, ettersom han skrev at motsetningene mellom rasene skjerpes.²⁰³ Den tok for seg hvordan forholdet mellom «raser» burde være og hvorvidt det burde eksistere et skille mellom folkeslagene. I teksten ble det argumentert for, i kraft av det kristne budskap, at alle «raser» har samme menneskeverd:

Alle mennesker er skapt i Guds bilde. Dvs. at de er alle bestemt av Gud til samliv med ham. (...) Her eksisterer ikke raseforskjell. Menneskeeteren i Australia, fetisjdyrkeren i Afrika inntar den samme plass i den fortapte menneskeslekt og i Guds frelseplan som den kulturelt høytstående person innenfor den hvite rase. Det kristne budskap løfter de fargede folkeslag opp til samme menneskeverd – og nivå som den hvite mann.²⁰⁴

Slik underbygget teksten et monogenetisk syn på forholdet mellom raser, som også har vært framtredd i tidligere perioder; alle mennesker er skapt av Gud og er derfor likeverdige.

²⁰⁰ «De bar små barn til ham for at han skulle røre ved dem, men disiplene viste dem bort. Da Jesus så det, ble han harm og sa til dem: 'La de små barna komme til meg, og hindre dem ikke! For Guds rike tilhører slike som dem. Sannelig, jeg sier dere: Den som ikke tar imot Guds rike som et lite barn, skal ikke komme inn i det. Og han tok dem inn til seg, la hendene på dem og velsignet dem'» (Markus 10, 13-16)

²⁰¹ Forsidebildet blir forminsket i utgivelsene fra og med 1950 og da er den hvite gutten klippet ut av bildet, mens resten forblir likt.

²⁰² *NMT* 1949 Nr. 5: 3

²⁰³ *NMT* 1949 Nr. 5: 3

²⁰⁴ *NMT* 1949 Nr. 5: 3

For Amdal handlet rasespørsmålet om menneskeverd og menneskerettigheter. Afrikanerne hadde en rett «skjenket dem fra Gud» til å få del i de hvites materielle goder og komme opp på et høyere økonomisk, sosialt og kulturelt nivå. Dette var imidlertid ikke noe de kunne klare på egen hånd, men var avhengige av europeisk hjelp for å oppnå.²⁰⁵ Her viser teksten en utpreget paternalistisk holdning; misjonærene skulle lære opp afrikanerne i kristendomskunnskap, men også i «den hvite manns kultur». Samtidig var det ifølge Amdahl viktig at denne utviklingen ikke skjedde for fort:

Det ville være den største ulykke om de [afrikanerne] med ett slag skulle få den hvite manns levestandard. (...) De ville bli fristet over evne til ødselhet og utskeielse. Veien er at de fargede folkeslag jevnt og ikke altfor hurtig vokser opp til den hvite manns levestandard.²⁰⁶

Afrikanerne var enda for umodne til å håndtere samme levestandard og økonomi som europeerne. De trengte derfor oppdragelse og veiledning fra europeerne før de var klare for ansvaret levestandarden innebar. Afrikanerne framstilles dermed som fullstendig avhengig av europeernes hjelp, ikke bare til å oppnå utvikling, men også til å håndtere denne utviklingen. Her ser vi tendenser til en videreføring av den imperialistiske forestillingen om «the white man's burden» som sto sterkt i 1890. I samme tekst uttrykket Amdahl at: «Den hvite rase har den største oppgave, det store ansvar, fordi den har den høyst utviklede kultur».²⁰⁷ Til forskjell fra 1890 er imidlertid ikke grunnlaget for dette ansvaret overfor afrikanerne grunnet i forestillingen om at den hvite mann er skyldig i afrikanernes lidelse gjennom den omfattende slavehandelen og kolonisering. Ansvaret var heller knyttet til europeernes høyt utviklede kultur og sivilisasjon.

Bildet av afrikanerne som avhengige av misjonærenes hjelp var mest framtrødende i henvisningene til «ropet fra Makedonia», som også prydet *NMTs* forside i denne perioden. I teksten «Et rop og et svar», fra 1952, forteller generalsekretær Einar Amdal om hvordan afrikanerne ropte etter hjelp fra misjonærene. Dette er et bilde som har vært framtrødende siden 1890-tallet, men i 1950 knyttet det eksplisitt til afrikanernes levestandard: «De vet ikke selv at de roper. Det er deres faktiske tilstand som roper til oss – og roper alltid høyere: Kom over og hjelp oss!». ²⁰⁸ Det var ikke lenger afrikanere som står på stranden med utstrakte armer og roper om hjelp, men afrikanernes levestandard og levesett som forpliktet misjonærene til å hjelpe afrikanerne som selv er uvitende om sin nød. Dessuten var Amdal bekymret for at oppløsningen av «gamle samfunnsliv» ville gjøre afrikanerne rotløse og mottakelige for kommunistisk

²⁰⁵ *NMT* 1949 Nr. 5: 4

²⁰⁶ *NMT* 1949 Nr. 5: 4

²⁰⁷ *NMT* 1949 Nr. 5: 4

²⁰⁸ *NMT* 1952 Nr. 1: 1

tankegods. «Ropet fra Makedonia» ble slikt sett brukt som et retorisk virkemiddel for å motvirke «kommunismens diktatur og ensretting av alle ting».²⁰⁹ Forestillingen om at afrikanerne var avhengig av og ropte etter europeisk hjelp var dermed med å legitimere misjonærenes virksomhet samtidig som det understreket et paternalistisk forhold mellom misjonærene og afrikanerne.

Tilsynelatende var det dermed en slående kontinuitet i framstillingen av forholdet mellom afrikanere og europeere. Forestillingen om at afrikanerne var på et lavere utviklingsnivå enn europeerne og trengte deres hjelp for å utvikle seg har vært et gjennomgående tema siden 1850. Denne paternalismen var, som vi har sett, også til stede i bladene fra 1950. Afrikanerne kan og har rett til å nå en lik levestandard som europeerne, men trengte hjelp for å gjennomføre det.

Til tross for at det i teksten «Rasespørsmålet» ble understreket at afrikanerne hadde samme menneskeverd og krav på bedre levestandard, var ikke dette ensbetydende med at de skulle ha like rettigheter som «de hvite» i alle sammenhenger: «Det er uriktig å hevde at alle raser i praktisk henseende skal være likestillet».²¹⁰ Her ser det ut til å oppstå et paradoksalt bilde av forholdet mellom folkeslagene. På den ene siden var alle «raser» likeverdige og det eksisterte ikke forskjell mellom dem, på den andre siden var det grunnleggende forskjeller som gjorde det vanskelig for ulike «raser» å leve side om side. Dette kommer klart fram i spørsmålet om ekteskap mellom «rasene»:

Det kristne syn på rasenes likeverd betyr ikke at porten til ekteskap mellom raser står åpen. Ifølge Guds ord har hver rase sitt geografiske område å bo på. Dette betyr ikke stengsel eller skille mellom områder, men at blanding ikke bør finne sted. Det er vanskelig for to personer av forskjellige raser å leve harmonisk sammen, selv når de befinner seg på samme kulturelle nivå. Barna får ikke et folkelig hjem. De blir behandlet som folkelig hjemløse.²¹¹

Dette er et spørsmål som ikke hadde blitt tatt opp tidligere i misjonsbladene. Her argumenterer teksten for at afrikanere og europeere ikke ville kunne leve harmonisk sammen, selv når de befant seg på samme «kulturelle nivå». Det var med andre ord egenskaper afrikanere hadde som ikke kunne endres gjennom utdanning og åndelig opplæring, som var knyttet til deres biologi og geografiske tilhørighet. Her var det ikke lenger snakk om en paternalisme, for dette var egenskaper knyttet til rasens natur og kunne tilsynelatende hverken læres eller endres. Dette

²⁰⁹ *NMT* 1952 Nr. 1: 1

²¹⁰ *NMT* 1949 Nr. 5: 4

²¹¹ *NMT* 1949 Nr. 5: 4

minner mer om det polygenetiske synet på forskjellen mellom raser, hvor det er medfødte egenskaper gjør rasene grunnleggende forskjellige.

Teksten var også paradoksal i form av at den framstår som en kritikk av innføringen av apartheidregimet i Sør-Afrika, men samtidig så ut til å ta i bruk argumenter som støttet opp under en praksis om å holde rasene adskilt på separate geografiske områder. At forholdet mellom «rasene» framsto paradoksalt i teksten kan være knyttet til NMS sin frykt for å offentlig kritisere apartheidregimet.²¹² Tekstens uttalelse om at Gud hadde gitt hver rase sitt geografiske område, kan derfor ha vært et forsøk på å finne områder hvor apartheidregimet og den kristne tro overlappet.

En viktig grunn til at afrikanere trengte hjelp fra NMS var ifølge *NMT* og *KS* deres «latskap». Beskrivelsen av afrikanerne som dovre, late eller dorske var som vist i tidligere kapittel ikke noe nytt og var et etablert bilde i *NMT* allerede i 1850. I årene rundt 1950 ble det imidlertid brukt som en forklaring på det asymmetriske forholdet mellom hvite og svarte. I teksten «Sett og hørt fra Paris til Sudanfeltet» fra 1951, skriver misjonsprest Jan Walle om sitt første møte med Afrika og afrikanere.

Afrikanerne skal ikke overanstrenge seg. En engelsk mann med 20 års erfaring blant afrikanere sa det så treffende: Av 200 afrikanere arbeider 2, 100 ser på, resten gir gode råd. Så blir lønningene deretter, liksom forholdet mellom svart arbeider og hvit arbeidsgiver.²¹³

Den økonomiske forskjellen mellom europeere og afrikanere skyldtes med andre ord afrikanernes motvilje mot arbeid og hengivenhet mot å sove. Her var det trolig ikke en forestilling om dovenskapen som noe naturgitt som lå til grunn, for senere i teksten nevnte han nemlig hvordan han har sett eksempler på framdrift hos enkelte afrikanere i Dakar. Latskapen ble med andre ord presentert som et typisk trekk ved afrikanere, men ikke noe naturgitt.

Også i barnebladet ble sløvhets trukket fram som et avgjørende skille mellom afrikanerne og europeerne, men her så skillet i større grad ut til å være knyttet til naturgitte egenskaper. I fortsettelsesfortellingen «Jenta er kommet!» fra 1948 hørte den lille afrikanske «hedningjenta», Nonkomo, på bestemoren fortelle om da Gud skapte mennesket.

Igjen og igjen måtte hun fortelle om den gangen Gud skapte menneskene. De var alle svarte da de ble skapt. Men så sa Gud til dem at de skulle gå ned til elva og vaske seg. Noen sprang av sted så fort de kunne. De hoppet ut i elva, dukket seg under vannet og vasket seg godt. Da de så kom opp av elva. Var de kvite over hele kroppen. Men så var det noen som ikke hadde noe hastverk med denne vaskingen. De drog seg av sted, og da de så endelig kom ned til elva, var det nesten ikke mer vann igjen. Der var bare

²¹² Andersen 1992: 321

²¹³ *NMT* 1951 Nr. 25: 5

så meget at de kunne få dyppe fotsålen og håndflaten i vann. 'Det er derfor vi svarte har meget lysere hud på håndflaten og på fotsålen,' avsluttet bestemor.²¹⁴

Fortellingen var på den ene siden tro til den monogenetiske forståelsen om at alle var skapt like av Gud, men samtidig understreket den også rasenes ulikhet. Framstillingen reflekterte en forestilling om hvite mennesker som renere, flittigere og mer trofaste mot Guds ord enn afrikanerne. Dette viste til et hierarki som baserte seg på at hvite gjennom en blanding av personlige egenskaper og Guds vilje var overlegen afrikanerne. En liknende fortelling så vi også i barnebladet fra 1920, hvor det via afrikanere ble formidlet skapelsesfortellinger hvor europeerne gjennom Guds vilje var mer fornuftig enn afrikanerne. Disse framstillingene var unike for barnebladet, og forklarte forskjellene mellom folkeslagene ved å kombinere rasistiske stereotyper med den monogenetiske skapelsesfortellingen i bibelen.

Man kan se et skille i misjonsbladenes holdning til raser som i stor grad reflekterte det kristne verdensbildet. Dette var en tilbakevending til skillet mellom det åndelige og det kroppslige som var tydelig i 1850-årene. Åndelig var alle mennesker likeverdige, og her eksisterer det ikke forskjell mellom rasene. Samtidig eksisterte det i realiteten forskjeller knyttet til den fysiske verden som baserte seg på sivilisasjon og kultur, men også egenskaper knyttet til afrikanerne som latskap og fysiske trekk.²¹⁵ Den åndelige framstillingen baserte seg på den monogenetiske forståelsen om at alle raser var skapt like av Gud. Den kroppslige framstilling på sin side, tok enten form av en paternalisme, hvor afrikanerne kunne endre seg med hjelp fra misjonærene, eller en polygenetisk tilnærming, hvor naturgitte egenskaper gjorde afrikanerne grunnleggende forskjellige. Det er ingen tvil om at det i det er det paternalistiske synet som var dominerende i misjonsbladene, men det fantes også tekster med rasistiske bilder. Dette viser at spørsmålet om bildet av afrikanere var rasistisk i 1950 ikke er et spørsmål med noe entydig svar. I prinsippet sto bladene fast ved forestillingen om universell likhet, men i praksis var spørsmålet mer nyansert.

I årene rundt 1950 ser vi en tilbakevending til en mer fysisk beskrivelse av afrikanerne. Dette innebar et fokus på afrikanernes utseende, samt forsøk på å plassere dette inn i karakteristikk for ulike folkeslag. I *KS* ble teksten «Madagaskar» innledet med følgende beskrivelse av det gassiske folk: «Landet og folket likner ikke på Afrika, men mer på Asia. Derfor tror mange at øya har hengt sammen med Asia og øyene der. Folket er malayer og ikke

²¹⁴ *KS* 1948 Nr. 3: 15

²¹⁵ Gullestad 2007: 28 Hun presenterer her det hun oppfatter som en allmenneuropeisk forestilling om et skille mellom det åndelige og det kroppslige som også ble praktisert av misjonærene.

negrer».²¹⁶ Det var i *NMT* sitt barneblad med andre ord viktig å etablere hvilken «rase» gasserne hørte til og ikke. Dette trekker paralleller til tidligere forsøk fra 1850 på å kategorisere afrikanere ut ifra et etablert bilde av den afrikanske negeren. Også i *NMT* ser vi i teksten «Gjensyn med Afrika» fra 1950, beskrivelser av afrikanernes utseende, men her ble det også gjort et poeng av å sammenlikne afrikanske folkeslag:

Afrikanerne, svarte som kull, med forskjellig klesdrakt og ansiktspreg som vitner om at her møtes mange av det mørke fastlandets folk og stammer. Alle er mer finlemmet og letter og livligere enn bantustammene lenger sør. Ansiktene vitner etter alt å dømme om større intelligens også. Dette gjelder særlig kikujuene, en av de fremherskende stammene i Kenya. De skal være umåtelig flinke til å ta seg fram, hva de så tar seg til. Derfor blir de også kalt Øst-Afrikas jøder.²¹⁷

I teksten ble ulike afrikanske folkeslag sammenliknet og rangert etter egenskaper, noe som ikke hadde vært vanlig i misjonsbladene siden 1850. Fysiske beskrivelser og kategorisering av afrikanske folkeslag og plasseringen av dem i et hierarki hadde med andre ord fått oppslutning igjen i 1950. Dette kan stå i sammenheng med det økende fokuset på «rase» som kom med apartheidpolitikken i Sør-Afrika.

Dikotomien mellom hedning og kristen vedvarte også i 1950 årene. Forskjellen ble beskrevet gjennom motsetninger som vill/sivilisert, naken/påkledt og mørk/lys hvor «hedningene» levde i mørke og kristendommen brakte lyset. Det sistnevnte var et bilde som aktivt hadde blitt tatt i bruk av misjonsbladene siden 1850, og ser ut til å vedvare gjennom hele 1900-tallet.²¹⁸ Hva som utgjør motsetningene mellom kristen og hedning er et punkt som skiller *NMT* og *KS* fra hverandre i årene rundt 1950. I *NMT* var det bildet av «hedningene» som primitive og usiviliserte som var rådende. Dette innebar nakenhet, tilknytning til jungelen, og sorgløshet. I «Sett og hørt fra Paris til Sudanfeltet» fra 1951 beskrev misjonspresten hedenskapen han så.

Ja, vi møtte kristendom og vi møtte hedenskap. Accra danner toppunktet av primitivismen som vi møtte. Lossearbeiderne som brakte lasten på land i små båter, var, mange av dem, totalt nakne. Når de sang, idet de hev seg framover på årene, var det som vi skulle høre tonene fra tykkeste jungelen. De tjente ett år her for å samle midler til å kjøpe en kone, for så å vende tilbake til jungelen. Leende, sorgløse, men fortapt uten Kristus.²¹⁹

Afrikanerne som sorgløse var et bilde som ikke tidligere hadde dukket opp i misjonsbladene. Dette er interessant fordi det strider imot beskrivelsen av hedningene på 1800-tallet, hvor de

²¹⁶ *KS* 1950 Nr. 5: 6

²¹⁷ *NMT* 1950 Nr. 20: 1

²¹⁸ Gullestad 2007: 19

²¹⁹ *NMT* 1951 Nr. 25: 5

var «yderst elendige». I beskrivelsen fra 1950 var hedningene både leende og sorgløse som et resultat av sin uvitenhet.

I motsetning til *NMT*, hvor fokuset i større grad lå på Afrikas framtid og politiske stridigheter i samtiden, lå hovedfokuset til *KS* på den hedenske overtroen. Fokuset på hedningenes praksiser og overtro var et kjerneelement hele veien i barnebladet. I årene rundt 1950 hadde bladet imidlertid endret vinkling sammenliknet med 1920. Tidligere hadde fokuset i større grad vært på å fordømme hedenskapen og dens praksiser som ifølge bladet inkluderte barnemord, kannibalisme, og tryllemidler, mens i 1950 lå fokuset i større grad på forklaring heller enn fordømmelse. I fortsettelsesfortellingen «Jenta er kommet!» fra 1948 fulgte fortellingen den lille «hedningjenta», Nonkomo, fra hun var født til hun døde like etter hun ble kristnet. I fortellingen var det afrikanerne som var hovedpersonene. Dette var ikke i seg selv uvanlig, da flere av fortellingene tidligere hadde omhandlet afrikanske individer. Fortellingen skilte seg imidlertid fra tidligere tekster ved at misjonærene nesten ikke var en del av fortellingen og at den var fortalt med en afrikaner som subjekt. Teksten forsøker dermed også å framstille verden fra en «hedensk» afrikaners perspektiv. Da Nonkomo ble født besøkte bestemoren hennes en trollmann.

Naturligvis måtte Nonkomo få den beste medisin som kunne finnes så at hun aldri skulle bli syk. Medisinen var kostbar, den kostet mange, mange kroner. Men det fikk ikke hjelpe, bare den kunne beskytte barnets liv.²²⁰

Teksten viser forståelse for bestemoren, som ønsket å beskytte det nyfødte barnet på den eneste måten hun visste hvordan, med «Et lite stykke av en rot, bundet fast i en sterk, brun hyssing».²²¹ Det samme gjaldt andre afrikanske skikker. Mens afrikanernes innsmering av fett i *NMT* i 1850 ble fordømt som ekkelt og uhygienisk, ble det her forklart som en måte å pynte seg på. Her er det moren til Nonkomo som er på vei for å hente vann. «Svetten silte nedover ansiktet og kroppen. Og fettene som hun hadde smurt seg inn med for å være riktig fin, det smeltet og blandet seg med svetten».²²² Budskapet framtoner seg som at de afrikanske hedningene var akkurat som «oss» i form av at de lekte, pyntet seg og prøvde å beskytte barna sine. Den store forskjellen, var at de manglet kunnskap om verden og om Gud.

²²⁰ *KS* 1948 Nr. 2: 7

²²¹ *KS* 1948 Nr. 2: 7

²²² *KS* 1948 Nr. 4-5: 14

Konklusjon

I 1950 var sto spørsmålet mellom «rasene» sentralt i bladene. Forholdet mellom afrikanere og europeere var fortsatt preget av en hierarkisk forståelse, hvor afrikanerne sto økonomisk, sosialt og kulturelt på et lavere utviklingstrinn enn europeerne. For å komme seg opp på en levestandard tilsvarende europeernes, var afrikanerne avhengig av misjonærenes og andre europeeres hjelp. Det var med andre ord en fortsatt tydelig paternalisme i 1950, hvor europeerne hadde ansvar for afrikanerne på bakgrunn av at de va mer utviklet enn afrikanerne. Det var imidlertid også klare rasistiske tendenser i begge bladene i perioden. Egenskaper som lå i de ulike «rasenes» natur, gjorde at de ikke kunne leve harmonisk sammen, og var ikke noe som kunne endres gjennom utdanning eller kristendom. Tilsvarende tilnærminger mot naturgitte egenskaper finner vi i barnebladet som hvor afrikanernes sløvhet ble brukt til å forklare hvorfor hvite og svarte var forskjellige. Disse rasistiske framstillingene virker imidlertid paradoksal, da bladene i likhet med i 1920 hevder at kristendommen løfter afrikanere til samme nivå som europeere og at i Guds øyne er alle like mye verdt. Det kan dermed virke som misjonsbladet opererer med et skille mellom en åndelig teoretisk likhet og en kroppslig ulikhet basert på grad av utvikling og sivilisasjon.

6: Konklusjon

Norske misjonsblader var fra 1850-tallet og frem til 1950-tallet en viktig kilde til informasjon i Norge om Afrika. Misjonsbladene skapte bilder av afrikanere basert på beskrivelser fra misjonærer og tilreisende som ble publisert i bladene i Norge. I de foregående kapitlene har jeg vist hvilke bilder som var dominerende i de ulike periodene og hvorvidt de var rasistiske. I dette avsluttende kapitlet vil jeg diskutere hvilke bilder som dannet seg av afrikanere i løpet av perioden som helhet. Et viktig punkt blir her om dette var bilder som forholdt seg stabilt gjennom perioden, eller om det endret seg. På bakgrunn av dette vil jeg se om jeg kan oppklare noen av spørsmålene jeg mener det har vært uklare rundt innen forskningsfeltet.

Det er vanskelig å snakke om noe entydig bilde av afrikanere i perioden 1850-1950. Hvilke bilder som sto sterkest varierte, og til tider overlappet, og det var ikke nødvendigvis samme bilde som ble framstilt av afrikanske «hedninger» og de kristnede. Det var imidlertid stort sett de ikke-kristne afrikanerne som ble beskrevet gjennom perioden. Blant endringene vi ser i misjonsbladene i perioden er at misjonsbladet gikk bort i fra beskrivelser og sammenlikninger av afrikanerne med det dyriske. Dette var et bilde som var tydelig i 1850, og vedvarte i mindre grad gjennom barnebladet fram til 1920. På 1950 tallet var imidlertid dette bildet fraværende i NMS sine blader. Et annet bilde som over tid ble faset ut er afrikanerne som krigerske. Dette står trolig i sammenheng med at koloniseringen av Afrika var ferdig og etablert på 1920-tallet, og det var dermed færre voldelige opprør mot kolonimaktene. Vi ser også at fokuset på afrikanernes grusomhet gjennom hedenske skikker, forsvant fra *NMT* etter 1850, men fortsatte gjennom *NMB* fram til 1920 hvor «hedenskapens grusomheter» sto på sitt sterkeste i barnebladet med kannibalisme og barnemord. Fokuset skiftet imidlertid fra fordømmelse av overtroen til forklaring og en viss grad av forståelse i 1950 hvor de afrikanske «hedningenes» overtro heller ble forstått som mangel på kunnskap. Beskrivelsen av afrikanske «hedninger» som sorgløse dukket opp i 1950 og sto i sterk kontrast til tidligere beskrivelser av den som elendige på 1800-tallet. Det eksisterte dermed noen viktige endringer i bildet av afrikanerne i perioden i de ulike misjonsbladene.

Selv om det var endringer i perioden, var det imidlertid også en slående kontinuitet i misjonsbladenes framstilling av afrikanerne. Et trekk som var gjennomgående gjennom hele perioden var forestillingen av at verdens folkeslag kunne plasseres inn i hierarkier basert på grad av sivilisasjon eller kultur. Selv om forestillingen om at menneskegrupper kunne plasseres inn i et hierarki vedvarte, ble den eksakte posisjonen til afrikanerne i dette hierarkiet mindre

tydelig gjennom perioden. Både i 1850 og 1890 var det en forestilling om at de lå på bunnen, mens de fra 1920 av kun ble beskrevet som å befinne seg på et lavere kulturelt trinn enn europeere. At rangeringen ble mindre eksplisitt betyr imidlertid ikke at de ikke ble forstått som lavest utviklet blant menneskeheten. På misjonsutstillingen «Til jordens ender» arrangert av NMS på 1950-tallet, fant Hilde Nielssen og Sigrid Lien at utstillingens rekkefølge reflekterte et hierarki basert på grad av sivilisasjon og utvikling hvor afrikanerne kom sist.²²³ Afrikanerne framsto dermed gjennom hele perioden som mindre utviklet enn europeerne.

Bildet av afrikanere som late og dovne er også noe som har gått igjen i hele perioden, og det samme har forestillingen om at afrikanerne ropte etter europeernes hjelp. Bildet av afrikanerne som avhengig av europeisk hjelp var et bilde som bare vokste seg sterkere etter 1890-tallet. Det har dermed ikke vært feil av Mbaekwe å hevde at det var lite endring av betydning før etter avkoloniseringen. Noen av bildene av afrikanerne var også seiglivet, da fortellingene i flere tilfeller var hentet fra beskrivelser og historier fra over 100 år tilbake i tid. I så måte stemmer Curtins teori om at bilder av afrikanere i mange tilfeller holdt seg stabilt da folks bilder av afrikanere ofte bygde på eldre framstillinger.

Hvorvidt bildene av afrikanere i misjonsbladene var rasistiske i perioden har ikke et entydig svar. Hvis vi bruker Torgeir Skorgens definisjon av rasisme, å dele menneskeheten inn i ulike «raser» som kan rangeres etter verdi, var misjonsbladet hverken utelukkende rasistisk eller ikke rasistisk. På den ene siden støttet misjonsbladet seg på de allerede eksisterende begrepene og kategoriene i samtiden. De forsto, som vist, verdens mennesker som delt inn i ulike «raser» hvorav noen var mer utviklet og derfor høyere oppe på dette hierarkiet enn andre, og var i så måte rasistisk. På den andre siden var det en sterk oppfattelse, som var gjennomgående for hele perioden, av at alle folkeslag var like overfor Gud og dermed like mye verdt. Afrikanerne var med andre ord åndelig like mye verdt som europeerne, til tross for en plassering i hierarkiet som gjorde dem underlegen i den faktiske verden (det kroppslige).

Forstår vi rasisme ut ifra det polygenetiske konseptet om medfødte egenskaper var det ingen konsekvent rasistisk framstilling. I 1850 var det generelt lite tegn til rasistiske holdninger til afrikanerne. Bladet fulgte stort sett den monogenetiske forståelsen av at alle var skapt like, og at negative egenskaper ved afrikanerne derfor ikke var knyttet til noe biologisk, men kunne endres. Et lite unntak var her en misjonærs uttalelse om løgn og bedrageri som noe som lå i alle afrikaneres natur. I 1890 var det lite eller ingen rasisme basert på en polygenetisk forståelse av

²²³ Lien & Nielssen 2016: 104

«raser» i misjonsbladene. Denne type rasisme ble imidlertid mer framtrødende utover 1900-tallet spesielt gjennom skapelsesfortellinger i barnebladet. Hvite og svarte mennesker var gjennom disse fortellingene skapt likt, men da Gud skulle teste dem, var det egenskaper med svarte som gjorde at de framsto underlegen hvite og favorisert av Gud. Fortellingene ser ut til å ha vært en måte for misjonsbladet å hevde forskjeller mellom afrikanere og europeere på uten å gå imot den monogenetiske forståelsen av et felles opphav.

I 1950 ser vi en økt bevissthet rundt «raser» og hvordan forholdet mellom svarte og hvite burde utarte seg. Dette ble trolig aktualisert med innføringen av apartheid i Sør-Afrika, som var misjonsselskapets eldste misjonsmark, et par år tidligere. Her kom det spesielt fram rasistiske tendenser knyttet til spørsmål om hvorvidt ulike «raser» kunne leve sammen. Med andre ord ser vi gjennom perioden 1850 til 1950 store variasjoner i hvilken grad vi kan si at misjonsbladene fremstiller et rasistisk bilde av afrikanere. Men, en tendens er at bildet blir mer og ikke mindre rasistisk i den grad vi baserer oss på en polygenetisk forståelse av rasisme. Et interessant spørsmål for en senere studie ville derfor være å se på i hvilken grad, når og eventuelt hvordan denne tendensen snudde fram mot vår tid.

Simensens påstand om at misjonsbladene ikke var rasistiske i perioden, holder med andre ord ikke helt mål da både tekster fra 1850, 1920 og 1950 viste tegn til et rasistisk syn rettet mot afrikanerne. Likevel betyr ikke dette at Simensens funn ikke stemmer da han fokuserte på et langt snevrere kildemateriale basert på rapportene fra misjonærene som ble publisert i *Norsk Misjonstidene*, mens jeg i min analyse inkluderer en rekke tekster av ulike sjangere og fra flere misjonsblader. Det er dermed mulig at det eksisterer et skille mellom hvordan de norske misjonærene gjennom sine rapporter beskrev afrikanere og hvordan de ble beskrevet i misjonsbladene som helet. Samtidig ser vi som nevnt en økt bevissthet rundt «rase» og forholdet mellom hvite og svarte utover 1900-tallet, men spesielt i 1950. Dette betyr at det var en større bevissthet rundt forholdet mellom folkeslag i den perioden Gullestad så på gjennom sin analyse av misjonsbilder enn i den Simensen så på i hans artikkel.

Uavhengig av om bildet av afrikanere var rasistisk eller ikke i perioden, kan vi uten tvil kalle bildet for sterkt paternalistisk: afrikanerne lå etter europeerne i utvikling og var avhengig av misjonærenes hjelp for å utvikle seg. Denne forestillingen var tilstede allerede i 1850, men ble sterkere gjennom hele perioden. Afrikanerne ble ofte framstilt som umodne eller som barn som måtte oppdras av misjonærene til å bli siviliserte og opplyste. I 1920 ble det også dannet et bilde av afrikanerne som råmateriale som misjonærene måtte forme og bygge. I så måte var afrikanerne passivt avventende på misjonærenes hjelp til å forme dem til siviliserte mennesker

etter europeisk standard. Misjonærene hadde også en plikt til å hjelpe afrikanerne. I 1890 gikk denne plikten til å hjelpe ut på å gjøre opp for tidligere ondt gjennom slavehandel, mens den i 1950 gikk ut på at europeere med en mer utviklet kultur var pliktig til å hjelpe de med mindre. Forestillingen om afrikanerne som avhengig av misjonærenes hjelp ble både forsterket og reproduisert gjennom avbildninger og tekster som spilte på «ropet fra Makedonia». Bildet av de afrikanske «hedningene» som ropte «kom over og hjelp os!» var forsidebildet til *NMT* både i 1890 og 1950. Forestillingen om ropet fra Afrika var med å legitimere misjonsvirksomheten og ble brukt som et retorisk virkemiddel for å rekruttere misjonærer eller samle oppslutning om og inntekter til misjonen. Misjonsbladene var med andre ord preget av en tydelig paternalisme i perioden i mye større grad en rasisme.

Min analyse stopper i 1950, men i henhold til Gullestad kom den paternalistiske strukturen til å fortsette å ha en tydelig rolle i framstillingen av forholdet mellom afrikanere og misjonærene lenge etter 1950. Hun mente at selv på 2000-tallet var dette paternalistiske skillet tydelig gjennom et forhold hvor misjonærene er givne med materielt og moralsk overskudd, mens afrikanerne låses fast i kategorien som mottakere uten mulighet for å balansere forholdet.²²⁴ Det samme går for bildet av afrikanere som avhengig av hjelp utenfra. Digernes Jakobsen peker på at dette var et bilde som på slutten av 1900-tallet var et sentralt trekk ved den norske utviklingshjelpen som i løpet av 50- og 60-tallet kom til å ta over mye av misjonens tidligere rolle.²²⁵

Bildet av afrikanerne i denne perioden sier imidlertid ikke bare noe om hvordan nordmenn så på afrikanere i samtiden, men kan også si noe om hvordan nordmenn så seg selv. Dette innebærer en mental distansering hvor bildet som skapes av afrikanerne blir et invertert bilde av hvordan nordmenn så seg selv.²²⁶ En slik distansering var også tydelig gjennom flere tekster i misjonsbladet hvor europeerne sto øverst på hierarkiet over verdens folkeslag, mens afrikanerne var lengst nede, og selv når det var snakk om at Gud elsket alle likt, var den mest vellutdannende europeer stilt opp imot afrikanere «fra Afrikas mørke indre». Når afrikanerne ble framstilt som dovne, uvitende, grusomme, og avhengig av europeisk hjelp for forbedring, vitner dette om en selvforståelse basert på produktivitet, kunnskap, barmhjertighet og en kulturell overlegenhet men omsorg og selvoppofrelse for de afrikanske «hedningene». Dette er noe Marianne Gullestad har sett fra perioden etter 1960, men det er enda ikke forsket på hva

²²⁴ Gullestad 2007: 225-226

²²⁵ Digernes Jakobsen 2008: 81

²²⁶ Osterhammel 1997: 109

misjonsbladens bilde av andre folkeslag kan fortelle om norske selvbilder på 1800-tallet, og er noe det hadde vært interessant å se videre på.

Jeg har i min analyse utelukkende sett på misjonsbladens bilde av afrikanerne i perioden. Et interessant fokus for videre forskning, som det har blitt gjort lite forskning på hittil, er forholdet mellom bildet av afrikanerne som ble presentert i misjonsbladene som i stor grad ble redigert og skrevet hjemme i Norge, og bildet misjonærene som var på misjonsmarkene hadde av afrikanere. Her ville det også vært interessant å se om misjonærens bilde av afrikanere endret seg desto lengere tid de tilbrakte med dem. I min gjennomlesning av misjonsbladene fant jeg ofte andre holdninger og bilder av afrikanere blant de som reiste til Afrika for første gang og misjonærene som hadde vært der lenge. Misjonsarkivet i Stavanger har her brev og dagbøker fra misjonærer som kan egne seg for en nærmere undersøkelse. Misjonsblader var imidlertid langt fra den eneste kilden til bilder av afrikanere for det norske folk. Blant andre kilder var reiselitteratur, skjønnlitteratur, etnografiske utstillinger, lærebøker osv. Et omfattende og interessant tema for videre forskning ville vært å undersøke i hvilken grad bildene fra de ulike mediene overlapper og hvorvidt de endrer seg ulikt over tilsvarende periode. Ikke minst ville det være interessant å sammenlikne bildet som ble framstilt av Afrika og afrikanere tidligere, med samtidige bilder. I hvilken grad bærer våre egne bilder av afrikanere preg av bilder som ble tatt i bruk hundre år tidligere?

Litteratur

Misjonsblader

Det Norske Missionsselskabs barneblad 1899 Nasjonalbiblioteket Oslo

Det Norske Missionsselskabs barneblad 1920 Nasjonalbiblioteket Oslo

Det Norske Missionsselskabs barneblad 1921 Nasjonalbiblioteket Oslo

Missionslæsning for kvindeforeninger 1890 Nasjonalbiblioteket Oslo

Missionslæsning for kvindeforeninger 1919 Nasjonalbiblioteket Oslo

Norsk Missions-tidende 1849 Gunnerusbiblioteket Trondheim

Norsk Missions-tidende 1850 Gunnerusbiblioteket Trondheim

Norsk Missions-tidende 1851 Gunnerusbiblioteket Trondheim

Norsk Missionstidende 1890 Gunnerusbiblioteket Trondheim

Norsk Missionstidende 1891 Gunnerusbiblioteket Trondheim

Norsk Missionstidende 1920 Nasjonalbiblioteket Oslo

Norsk Missionstidende 1924 Gunnerusbiblioteket Trondheim

Norsk Misjonstidende 1949 Nasjonalbiblioteket Oslo

Norsk Misjonstidende 1950 Nasjonalbiblioteket Oslo

Norsk Misjonstidende 1951 Nasjonalbiblioteket Oslo

Norsk Misjonstidende 1952 Nasjonalbiblioteket Oslo

Kom og Se 1948 Nasjonalbiblioteket Oslo

Kom og Se 1950 Nasjonalbiblioteket Oslo

Annen Litteratur

- Aano, Kjetil. (1992). Madagaskar i krig. I Jørgensen (Red.). *I tro og tjeneste: Det norske misjonsselskap 1842-1992 Del I* (s. 353-364). Stavanger: Misjonshøyskolen
- Andersen, Ivar A. (1992). Sør-Afrika. I Jørgensen (Red.). *I tro og tjeneste: Det norske misjonsselskap 1842-1992 Del I* (s. 316-347). Stavanger: Misjonshøyskolen
- Bangstad, Sindre & Døving, Cora Alexa. (2015) *Hva er rasisme?*. Oslo: Universitetsforlaget
- Cooper, Fredrick (2005). *Colonialism in Question: Theory, Knowledge, History*. Berkeley: University of California Press
- Crosby, Travis L. (2011). *Joseph Chamberlain: A most radical imperialist*. London: I.B. Tauris
- Eide, Elisabeth & Simonsen, Hege Anne. (2008). *Verden skapes hjemmefra: Pressedekning av den ikke-vestlige verden 1902-2002*. Unipub
- Gullestad, Marianne. (2007). *Misjonbilder, bidrag til norsk selvforståelse: Om bruk av foto og film i tverrkulturell kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hernæs, Per. (1984). Zulukongedømmet: En bakgrunnsskisse. I Jarle Simensen (Red.). *Norsk misjon og afrikanske samfunn: Sør-Afrika ca. 1850-1900*. Trondheim: Tapir
- Hyam, Ronald. (2002). *Britain's Imperial Century, 1815-1914: A study of empire and expansion* (Third edition). New York: Palgrave Macmillan
- Jahoda, Gustav. (1999). *Images of Savages: Ancient Roots of Modern Prejudice in Western Culture*. London/ New York: Routledge
- Jakobsen, Gunnhild Digernes. (2008). *Verdensbilder og selvbilder: Norske bistands og misjonsorganisasjoners bilder av Afrika: En studie av Norges Røde Kors og Norsk Luthersk misjonssambands tekster om Kenya og Etiopia i periodene 1980-1985 og 2000-2005*. (Masteroppgave). Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/27735>
- Jørgensen, Torstein. (1992). De første 100 år. I Jørgensen (Red.). *I tro og tjeneste: Det norske misjonsselskap 1842-1992 Del I* (s. 12-145). Stavanger: Misjonshøyskolen
- Kjerland, Kirsten A. & Rio, Knut M. (Red.). (2009) *Kolonitid: Nordmenn på eventyr og big business i Afrika og Stillehavet*. Oslo: Scandinavian Academic Press/ Spartacus Forlag

- Kvalbein, Asbjørn & Sanvei, Bjørn Helge. (Red.). (1977). *Visjoner fra en postkasse: En bok om misjonsbladene i Norge: norske misjonsblader 150 år*. Oslo: Luther
- Lien, Sigrid & Nielssen, Hilde. (2016). *Museumsforteljingar: Vi og dei andre i kulturhistoriske museum*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Loomba, Ania. (2005). *Colonialism/ Postcolonialism*. London/ New York: Routledge
- Løvik, Målfrid (m.f.). (1998). *Maskar i eit nettverk: NMS-foreningane i Time 1842-1998*. Stavanger: Dreyer Forlag
- Mbaekwe, Iheanyi J. S. (1979). *The images of Africa in Sweden before 1914 «A study of six types of persuasive ideas»* (Doktorgradsavhandling). Lund: Lund Universitet
- Mellemsether, Hanna. (2001) I Palmberg, Mai. (Red.), *Encounter Images: In the Meetings between Africa and Europe* (s. 183-194). Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet
- Mikaelsson, Lisbeth. (2003). *Kallets ekko: Studier i misjon og selvbiografi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Moffat, Robert. (1842). *Missionary Labours and Scenes in South Africa*. Hentet fra http://www.sahistory.org.za/sites/default/files/file%20uploads%20/robert_moffat_missionary_labours_and_scenes_in_sbook4me.org_.pdf
- Mosevoll, Audun. (1992). Norge. I Jørgensen (Red.). *I tro og tjeneste: Det norske misjonsselskap 1842-1992 Del I* (s. 148-313). Stavanger: Misjonshøyskolen
- Nielssen, Hilde. (2007). Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi. *Norsk antropologisk tidsskrift vol 18*(03-04), s. 196-215. Hentet fra: https://www.idunn.no/nat/2007/03-04/til_jordens_ender_om_hvordan_verden_ble_brakt_til_norge_og_omvendt_pa_etng
- Norseth, Kristin. (2007). «La os bryte over tvert med stumhet!» *Kvinnens vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912*. Oslo: Det teologiske Menighetsfakultet
- Okkenhaug, Inger Marie. (Red.). (2003). *Gender, Race and Religion: Nordic Missions 1860-1940*. Uppsala: Studia Missionalia Svecana XCI
- Osterhammel, Jürgen. (1997). Oversatt til engelsk av Shelly L. Frisch. *Colonialism: A Theoretical Overview*. Princeton: Markus Wiener Publishers

- Pieterse, Jan N. (1992). *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*. New Haven and London: Yale University Press
- Reid, Richard J. (2012). *A History of Modern Africa: 1800 to the Present*. Sussex: Wiley-Blackwell
- Said, Edward W. (1978). *Orientalism*. London: Penguin Books
- Shillington, Kevin. (2012). *History of Africa*. (Third edition). New York: Palgrave Macmillan
- Simensen, Jarle. (2007). Norsk misjonsforskning: Faser i utviklingen av historiske studier. *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap* 61(4), s. 227-248. Hentet fra http://www.egede.no/sites/default/files/dokumenter/pdf/NTM_2007_4_Simensen.pdf
- Simensen, Jarle. (1984). *Norsk misjon og afrikanske samfunn: Sør-Afrika ca. 1850-1900*. Trondheim: Tapir
- Simensen, Jarle. (1995). The Image of Africa in Norwegian Missionary Opinion, 1850-1900. I Rian, Øystein (Red.), *Revolusjon og resonnement: festskrift til Kåre Tønneson på 70-årsdagen den 1. januar 1996* (s. 137-148). Oslo: Universitetsforlaget
- Simensen, Jarle & Gynnild, Vidar. (1986). Norwegian Missionaries in the Nineteenth Century: Organizational Background, Social Profile and World View. I Simensen, Jarle. (Red.), *Norwegian Missions in African History Vol. 1: South Africa 1845-1906*. Oslo: Universitetsforlaget
- Skeie, Karina H. (2001). Beyond Black and White: Reinterpreting the “Norwegian Missionary Image of Malagasy”. I Palmberg, Mai. (Red.), *In the Meetings between Africa and Europe* (s. 162-182). Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet
- Skeie, Karina H. (2008). Stakkars små i hedningeland. I Nielssen, Hilde. (Red.), *Til jordens ender: Fortellinger om norsk misjon* (s. 67-75). Bergen: Bergen Museums Forlag/ Universitetet i Bergen
- Skorgen, Torgeir. (2018). Rasisme. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra: <https://snl.no/rasisme>
- Skretting, Hallgeir. (2011). Ville hedninger: Norske misjonsfilmer 1936-1968. *Ekfrase: Nordisk tidsskrift for visuell kultur* Vol 2(1), s. 35-47. Hentet fra <https://www.idunn.no/ekfrase/2011/01/art10>

Tjelle, Kristin F. (1990). «Kvinder hjelper kvinder». *Misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge 1860-1910*. (Hovedoppgave). Oslo: Universitetet i Oslo

Tvedt, Terje. (1990). *Bilder av «de andre»: om utviklingslandene i bistandsepoken*. Oslo: Universitetsforlaget

Uglem, Olav. (1979). *Norsk Misjonshistorie*. Oslo: Lunde Forlag

Utdanningsdirektoratet. (2009). *Læreplan i historie (HIS1-02)*. Hentet fra:

https://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Hele/Komplett_visning